

ТИЖНЕВИК: REVUE HEBDOMADAIRE. UKRAINIENNE. TRIDENT.

Число 29-30 (237-8) рік вид. VI. 3 серпня 1930 р. Ціна 2 ₴р. (Prix 2 fr.)

Париж, неділя, 3 серпня 1930 року.

У нашої еміграції одна думка — про рідний край. Та живе вона не самою тільки думкою тією, але й ділом, яке оправдує її існування, робить його потрібним і корисним. Це діло — діло її життя — це боротьба непримиренна з червоними окупантами, це визволення поневоленої країни нашої, відбудування її державности. Вже самим своїм існуванням служить українська еміграція тій справі, служить їй всім чином своїм, що має за мету наблизити слушний час.

Роблячи все, що в спроможності її, щоб допомогти визволенню отчизни та прискорити його, має вона за одно з своїх завдань по змозі докладніше й яскравіше освітлювати перед широким світом справжнє становище нещасного краю, який стогне в кривавих пазурях московського окупанта, переконувати й доводити на кожному місці, що ворог наш — то ворог всього світу, що боротьба з ним неминуха, не тільки з мотивів справедливості, але й в інтересах загального миру й спокою в інтересах всієї сучасної цивілізації.

Нижче ми містимо заклик Головної Еміграційної Ради до цивілізованого світу. Змалювавши в стислих словах те страшне, жакливе становище, в якому опинився під нелюдською владою чужинців наш народ, і яке ще загострилося через останні заходи гнобителів в царині економічній та соціальної, заклик звертається до культурних націй з виразною і з енергійною вимогою:

«Не купуйте хліба, краденого на Вкраїні!
Припиніте торгівлю з совітами!»

Не купуйте, бо на тому, що звідти вивозиться, людська кров!

В закликуні знаходимо ті холодні, логичні міркування, які повинні промовити до розуму сучасної людини, знаходимо ті гарячі слова, палке почуття, які повинні б знайти стежку до її серця.

Але діло трудне вельми. Адже ходить тут про гроші, прибуток, спокусу легкої наживи. А ці аргументи матеріального характеру в наш вік здебільшого переважають, засліплюють навіть найурівноваженіших людей; дарма, що легким побитом набуто сьогодні завтра повертається на непоправну шкоду тому, хто тепер вважає, що доконав доброго гешефту.

Діло трудне. Але розпочато його в свій час і потрапило воно на добрий ґрунт. Адже на наших очах вже стався той психичний перелом у відносинах світу до совітів, який виявився в однодушних протестах проти релігійного терору і який свідчить, що й на Заході починають розуміти справжню суть червоних катів. Та до того-ж, яку велику силу не мають в сучасних стосунках матеріальні вигоди, не весь торговий і промисловий світ поділяє непохитні основи московської торгівлі: «не обманеш не продашь», «деньги не пахнуть». Принципи чести й чесности лежать і в основі операцій дійсно цивілізованих комерсантів, тих, що не торгують совістю людською, людською кров'ю.

Останні звістки, які приносять газети, говорять про те, що рух проти ганебної торгівлі з убивцями, грабіжниками і злодіями прокидається в різних країнах, охоплює де-далі ширші й ширші кола. Свого часу наводили ми ухвалу могутньої торговельної голандської організації проти купівлі хліба, живосилом видертого в голодного населення поневолених совітами країв. Сьогодні маємо аналогічні факти. В Сполучених Державах Північної Америки заборонено ввійти в нью-йоркський порт двом пароплавам з совітським лісом. В тому факті добачають початок кампанії проти торгівлі крамом, що його здобуто примусовою працею. Одночасно телеграф приніс звістку, що конференція англійських садоводів в Норфольку, виходячи з тих самих мотивів, особливо гаряче доводила неприпустимість ввозу до Англії варення з совітів.

Ці факти — це добрі симптоми для тої кампанії, що її розпочала Головна Еміграційна Рада. В цій кампанії повинна взяти діяльну участь вся наша організована еміграція. Вона повинна використати ті сприятливі настрої, про які ми говорили вище. В кожній країні і наші еміграційні організації, і окремі люде мають докласти всіх зусиль, використати всі свої зв'язки і впливи, щоб знайти місце для заклика на сторінках місцевої преси, поширити його ідеї в тамош-

ньому громадянстві, переконати його, що не можна купувати хліба, на якому людська кров, не можна торгувати з убивцями і грабіжниками.

Хто це робить?

Мабудь цікаво буде нашому громадянству познайомитися з тими методами, які вживають московські червоні окупанти в своїй боротьбі з українським визвольним рухом і з репрезентантом його — урядом Української Народньої Республіки. Здавалося би не варт звертати увагу на еміграцію, «кволу, нікчемну, розкладаючуся, навіть гнилу» як її характеризують самі большевики. Та й «оперетковий уряд» за большевицькою термінологією, або «група А. М. Лівіцького» за «Розбудовою Нації» — органом Організації Українських Націоналістів, яка ще до того напевно додасть: «полонофіли, зрадники, запродавці» і т. п. милозвучні епітети з лексікону свого редактора.

А все ж, не дивлячись на таку впрост зневажливу оцінку, вживають большевики різних підступних заходів проти тієї еміграції та того уряду УНР. Очевидно робиться це для прискорення «гноєння» їх. Коли прослідкувати ці заходи протягом певного періоду, то побачимо цікаве явище. А саме те, що большевикам уже не вистачає наклепів у власних газетах, необхідною є ще закордонна марка, бо очевидячки суспільство совітської України все ж більше вірить відомостям, що містяться зпочатку за-кордоном. Так би мовити потрібний етикет *made in Ausland* (зроблено за-кордоном).

Аби не бути голословними, наведемо приклад:

1) У березні 1927 року в віденській газеті «Абенд», що знаходиться на послугах комуністів, як рівнож у літовській «Літауше Рундшау» (26 березня), що виходить в німецькій мові, було вміщено ніби то автентичні листи бувшого міністра закордонних справ УНР Токаржевського-Карашевича та Голови Ради Міністрів А. Лівіцького. В цих листах ніби висвітлювалося питання військової підготовки української еміграції за попертям Польщі та Франції, як рівнож говорилося про гроші, які платить Франція урядові УНР на пропаганду та про недостаточність фондів, що одержує УНР з боку Польщі. Кому були потрібні такі листи? Хто на це відгукнувся? Отже вже 16 квітня ці листи з відповідними поясненнями, просякнутими самими шляхетними обуреннями, під крикливим наголовком «Як вони торгують Україною» були надруковані утриманкою большевицького посольства в Парижу, лихої пам'яті «Українськими Вістями» та в ч. 30 за 1927 рік «Пролетарської Правди» і, здається, ще в «Комуністі».

«Автентичність» цих листів було виказано судовим процесом у Відні, який засудив відповідального редактора «Абенда». Правда, що сповіщення про цей вирок даремно було-б чекати у тих большевицьких органах, що надруковали листи.

Отже, як бачимо, ефект було зроблено і, безперечно, дехто з легковірних навіть повірив. Бо-ж стільки було витрачено «шляхетного» обурення, такою жалісною виглядала ота Україна, що нею торгують оті «запроданці!» Ну, а відомо, що ні на що так охоче не лапається на гачок наш «хохол», як на шляхетні прояви та жалість.

2) В органі гітлеровців, що виходить в Мюнхені «Volkischer Beobachter» від 10-11 червня 1928 року вміщено було допис в Праги під наголовком: «Українці агенти Польщі». В цьому дописові знову вклалося до уст А. Лівичького різні нісенітниці, стверджувалося контакт з польськими колами, навіть ділання по їхнім інструкціям. Обвинувачувалося генерала Сальського і А. Лівичького з розкиданні «без роздумування 10-ти тисячними банкнотами», влаштуванню щодня банкетів, «що зробило в Празі погане вражіння». Далі подавалося, що ніби-то різні групи української еміграції протестували проти праці А. Лівичького і т. п. І нарешті знайомий мотив: «д л я у к р а ї н ц і в н е м а є ж а д н о г о с у м н і в у, щ о т у т п р и п о с е р е д н и ц т в і п о л ь с ь к о ї а г е н т у р и м у с и т ь б у т и з р о б л е н а п р о д а ж У к р а ї н и, а у к р а ї н с ь к и й в и з в о л ь н и й р у х м у с и т ь б у т и з п р о в о к о в а н и м». Знов ані одного словечка правди, аге треба зробити вражіння, що українська еміграція не має жадної сили, а коли, мовляв, УНР працює, то лише продаючи Україну полякам. І знов, пошукавши в большевицькій пресі, находимо відгук у «Пролетарській Правді» ч. 162 від 1928 року, яка подає за «Известіями» від 20.УІІ — 28 року, грубими літерами: «Авантурницькі плани ватажків української еміграції» під наголовком: «Т а е м н і н а р а д и п е т л ю р о в ц і в в а р ш а в с ь к о ї о р і е н т а ц і ї»; при цьому «Известія» за джерело цих відомостей вказують бюлетені Русспреса (Бімо-емігрантське російське агентство).

3) В «Українському Голосі» (ч. 21, від 1 червня 1930 року), що видається в Перемишлі і є органом українських націоналістів, або по термінології большевиків — українських фашистовських кругів — з'явилася стаття під назвою: «Розвал», під заголовком: «Де-що про полонофільський табор наддніпрянської еміграції». Поруч з артикулом вміщено дописи анонімних власних кореспондентів з Праги, Варшави й Парижа, в яких подано сенсаційні відомості, що послужили ніби-то підставою для зазначеного артикулу. Самий артикул є висаний з пальця і цілковито підтверджує, говорячи словами одного з дописувачів, що: «група УНР сильно таїть» свої плани і «уважне око» дописувача (певно й вуха?) нічого не довідалось, а тому він пустився на провокацію, мовляв: будуть спростовувати — щось довідаємось, а не будуть, — то все одно розхвилюємо еміграцію та обмастимо всіх «інакомислящих» і, дивна річ, ворожих червоному окупантові чинників. Справді, мазнули не тільки по УНР та її головних репрезентантах, чіпнули й Мазелу з С. Д. та Старосольського з краєвими С. Д., протягли й УНДО, особливо тих його членів, що «не бачуть принципівих причин ставитися до УНР олозиційно». Словом, вдарили по всьому ворожому москалям національному таборові за винятком

радикалів. Однак, треба важати, що оті всі чинники притягнуто між іншим, «для декорації», а головний удар вимірено в УНР, верхівка якої ніби розкололася з певних причин. От тут саме і є зарита собака! А саме: заключено новий договір з поляками на випадок майбутньої війни з СРСР, по якому Польщі віддаються «старі польські» міста: Кам'янець, Проскурів, Староконстянтинів, а навіть передбачається посунення Польщі до кордонів 1772 року і доступ до Чорного моря. З приводу відмови А. Лівіцького підписати такий договір, його усунуто і заміщено генералом Сальським, який вже його підписав.

Отже, «розвал УНР», на який так довго чекають большевики, але замість котрого приневолені інсценізувати в себе показательні процеси, — і «державний переворот» і якась «військова фракція» і «запроданство», «зрада інтересам українським», «польські гроші», «кордон 1772 року» і нарешті «перетворення «Державного Центру УНР у загально-національний, що згодом перейде до політичного магазину життя, як це сталося з багатьма емігрантськими творами».

Все це вже старі вищерблені стріли большевицької пропаганди, разом з побожними бажаннями зліквідувати той «оперетковий уряд УНР». Кожний читач може знайти їх в большевицькій пресі. Новою є тут лише претензія, що до цієї «групи УНР» не мають доступу «живі й активні та творчі елементи молодого еміграції, що вже прильпили собі вистарчаючий досвід для відповідальної політичної роботи».

Отже повстає якась нелогічність, не в'язка. З одного боку «група запроданців», що мусить так ганебно скінчити своє існування, а з другого вона ніби з'являється об'єктом стремління «молодої еміграції», якій на перешкоді стоять, «старі схолястики вчорашнього дня», що не підпускають цю молодь до праці. Значить ідея УНР притягає молоду еміграцію? І ходить лише про роботу? Бо центр УНР не тільки не відштовхує молоду еміграцію, а навпаки притягає її до праці, що правда, перевіряючи її працездібність та карність, а не покладаючись лише на саморекламні атестації та отаманські замашки.

Отже, повстає питання, для чого пишуться такі артикули? Кому вони вигідні? Відповідь находимо в большевицькій пресі, в біло емігрантській — «За Свободу», в польській ендецькій — «Газеті Варшавській». Зворушливе об'єднання «друзів української справи»!

Отже, зупинимось лише на тих з них, які можуть зробити скорий ужиток з цього артикулу. «Известия» від 8-УІ і «Правда» уділяють багацько місця ревелляціям «Українського Голосу». «Известия» називають подані ним фантазії «собитіями сугубо оперетковими» (свята правда!) Все-ж добачають в них: «внешнее проявление собитій, которые имеют далеко не шуточный характер і могут иметь серйозные последствия для мира восточной Европы». «Правда» ж, якій не дає спокою твердження польських газет про правність договору польського уряду з урядом УНР в 20 році, запитує: «как обстоит дело з юридической стороной нового «договора» с УНР, заключенного по свидетельству «Українського Голоса» Польським Правительством только в самое последнее время».

Характерно, що при цьому докладно подається, що «Український Голос» видається на польській території і має зв'язок з українськими фашистівськими кругами.

Отже не маємо сумніву, що зазначений артикул буде використаний більшовиками для різних демаршів перед польським урядом. Не повелася справа з замахом на совітське посольство, що мусіло дати притоку вимагати закриття українських емігрантських організацій, або й виселити когось з небажаних осіб, — пробують тепер інший хід, аби добиватися того-ж самого та остаточно морально забити своїх «внутрішніх ворогів» — прихильників УНР. І це робиться за допомогою часопису націоналістів-фашистів (?), мовляв, найбільших контрреволюціонерів. Отже, добропорядочність марки в очах українського совітського громадянства мусить бути по-за всякими сумнівами.

Коли друкувалися подібні річі в чужих часописах, то над ними проходили до порядку денного, знаючи чия це робота. Однак в останньому випадку маємо до діла з газетою українською, більш того, газетою, що репрезентує групу, яка хвалиться своїми непримиримо націоналістичними засадами. І тут не можемо пройти мимо та обійти мовчанкою, бо хоч ми й «філи», «запроданці» і т. д., але дбаємо про чистоту засад і зриваємо маски, як за ними ховаються інші наміри ніж ті, які офіційно голосяться. І з цього погляду стаття в «Українському Голосі» заслуговує на увагу, бо ж редакція газети, вміщуючи поруч артикула дописи кореспондентів, сама відчувала брехливість цього артикула. Можливо, що редакція була впроваджена в блуд своїми анонімовими кореспондентами, можливо, що цей артикул написав хтось з «молодих, живих, творчих елементів» еміграції, то тоді треба признати, що він має майже вистарчаючий досвід для розкладової роботи, але не для творчої. У кожному випадкові, порівнюючи цей артикул з вищенаведеними, можемо сконстатувати, що «Український Голос» опинився в мережі, яку розкидає большевицький павук. Отже, редакції його це діло треба «розжувати», а головне перевірити своїх кореспондентів: інакше у читачів можуть повстати прикрі припущення.

Як бачимо з наведеного, большевицькі методи обмащення і зпровокування мають досить різноманітний характер. Можна чекати ще більш з їх боку удосканалених способів боротьби. Тому громадянство мусить собі з'ясувати, що це лише квіточки, а згодом, з побільшенням внутрішніх труднощостей на Україні, з'являться і ягідки. А це вимагає певної розважності, поміркованості і заховання спокою, які-б не з'являлися артикули в пресі або пускалися плітки. В кожному випадкові, еміграція наша на цих прикладах яскраво бачить, що боротьба не припинилася, тільки вживається інша зброя і що її існування, як рівно-ж державного центру УНР, є сіллю в оці большевиків. А для розтоплення, знищення цієї сили, большевики вживали, вживають і вживатимуть безліч засобів та зусиль.

М. Садовський

Харківський процес «Спілки Визволення України».

Організуючи процес 45-ти членів «Спілки Визволення України» (СВУ), більшовицький уряд поставив собі завдання не тільки «ізолювати» назавжди чиї на більш менш довший термін видатніших українських наукових та культурних діячів, але й дискредитувати український визвольний рух, уряд УНР та його діячів, ідею української національної державності і взагалі українську ідею.

Коли першого завдання — знищення підсудних — більшовики могли досягти й нишком, не публічно, то другого завдання можна було досягти лише шляхом певної публічності. З цією метою процес було влаштовано прилюдно і в супроводі найбільшої публічності, яку тільки можливо було перевести в умовах більшовицької диктатури. На процесі перебувало тисячі громадянства, всі часописи подавали досить повні звіти, процес записували стенографи, нарешті, передавався він по радіо, так що його було чути не лише на території совітського союзу, але й закордоном, в сусідніх державах західної Європи.

Дякуючи цьому ми ознайомилися з процесом, хоч і не вповні, та збагатили свій досвід відомостями про те, як функціонує більшовицький суд та більшовицькі органи охорони, що до цього часу було цілковито невідомим для нас.

I.

Суд розпочався в Харкові 9 березня і скінчився 19 квітня 1930 року, отже продовжувався 41 день, але перед процесом ще провадилося попереднє передсудове слідство, яке розпочалося раніше, ніж були переведені перші арешти. Коли саме почалося слідство, сказати трудно, але де-які відомості вказують, що початок попереднього слідства можна віднести на перші дні р. 1929. Дійсно, із зізнання Павлушкова видно, що до суду він просидів у в'язниці 11 місяців, отже його було арештовано десь у квітні 1929 року. З часописів довідуємося, що арешти розпочалися в перших місяцях 1929 року. Так що, правдоподібно, попереднє слідство в справі, яка була предметом Харківського процесу, розпочалося на самому початку 1929 р.

Матеріали процесу дають вказівки, що не всі обвинувачені були арештовані водночас. Одні сиділи 11 місяців, другі — 8, треті лише 6 місяців (Товкач сидів 6 місяців, а Болозович навіть 2 роки). Можна думати, що в першу чергу були переведені арешти серед студентів, серед молоді. Павлушкова було арештовано в квітні 1929 р., разом з ним Б. Матушевського, його брата Миколу, Юрка Виноградова та ин. В червні було переведено найбільше арештів; тоді було арештовано головних підсудних: Єфремова С., Дурдуківського В., Чехівського В. та ин.

Треба зазначити, що по відомостям більшовицької преси, які підтверджуються й даними процесу, було арештовано значно більше число осіб, ніж їх фігурує на процесі. Не було, напр., на процесі згаданого Ю. Виноградова, ані М. Матушевського, про якого Б. Матушевський сказав, що брат його, Микола, зараз сидить у БУПР'ї; не було брата підсудного Білого, Левченка та багатьох інших осіб, членів ріжних філій СВУ. Підсудні згадували про них у своїх зізнаннях, називали їх прізвища, подавали кількість членів їх філій. Автокефальна церква, що мала 1.100 парафій, була представлена на процесі лише двома братами Чехівськими. Митрополита Липківського і багатьох єпископів було арештовано, але на суд не поставлено. Липківського й 6 архієпископів вислано на Соловки, в тому числі Ярещенка і Орлика, про яких згадувалося на процесі. Дещ

поділися ці відомі й невідомі нам українські діачі і патріоти? Сидять по БУПР'ах, чи вислані на Соловки, на Сибір, або пущені «в розход» розпорядженням ППУ? Відомостей про це не маємо. В листі одержаному під час процесу з України, повідомлялося, що 7 осіб, переважно академічної молоді, померли «від відомої хвороби».

Відомості, які до цього часу з'явилися в закордонній пресі, про умови перебування в большевицьких в'язницях, надто у в'язницях ППУ, призначених для осіб, що знаходяться під слідством, зачально відомі. Маємо досить літератури, в більшості споминів бувших в'язнів, і можемо уявити собі ті страшні умови, в яких перебувають в'язні. Знаємо також де-що і про способи, які уведено в систему і які вживаються для того, щоб вплинути на в'язнів та примусити їх зізнавати те, що потрібно слідчим агентам ППУ. Здається, лише на цьому єдиному терені большевики побили рекорд всіх в'язниць, всіх тортур, які існували коли й де-б то не було на світі. Само собою розуміється, цей бік пенітенціальної системи большевиків найменше міг виявитися на прилюдному процесі. Все ж таки в зізнаннях та в заявах оборонців ми знаходимо де-які конкретні вказівки на умови перебування підсудних під час попереднього ув'язнення. Так з одного боку Старицька-Черняхівська на запит прокурора одповіла, що поводження у в'язниці було добре, і вона не може поскаржитися. Оборонець С. Єфремова — Ратнер послався навіть на протокол з 23.XII.1929 р., з якого видно, що Єфремова одвідали в БУПР'і голова ППУ Балицький та заступник Наркомюста, прокурор Михайлик та що на їхній запит, чи не було допущено будь-якого порушення під час слідства, Єфремов заявив, що умови, в яких він перебував в місці ув'язнення, а також переведення слідства «є буквально ідеальні». Не відомо лише, як розуміти вираз «ідеальні» — чи з погляду в'язнів, чи з погляду ППУ! Товкач заявив на суді: «В якій державі, в якому суді дають підсудним б у т е р б р о д и з ч а є м». (дійсно на фотографіях, вміщених в совітських часописах, фігурує на першому плані «шклянка з чаєм»). Думав Товкач цим подякувати совітській владі, але замість того несвідомо підкреслив, що бутерброди з чаєм щось нечуване для совітського режиму.

Але з другого боку маються такі заяви підсудних, такі вирази й кваліфікації, які дають певну підставу думати, що умови перебування у в'язницях ППУ, коли й були «ідеальні», то у всякому разі не для в'язнів. Той же С. Єфремов сказав: «8 місяців ув'язнення мали дуже велику вагу для власного самоозначення», або «у своїх попередніх свідченнях, їх писавши (у в'язниці) я довго не думав, бо мені надокучило». Товкач зачав: «шість місяців, що я був у в'язниці, дуже на мене вплинули». Павлушков сказав: «сидючи вже 11 місяців у в'язниці, ізолюваний від цілого світу». Маргуліс заявив: «я багато пережив, один день сидіння дає більше, ніж життя». Гребенецький на запит голови признав: «я розповів все, що я пережив, про ч о у, у с і м ц и м переболів, кров'ю серця, соком своїх нервів, так воно дійсно було». Токарівська на запит оборонця Ковалевської, чи не у в'язниці скінчилася її еволюція, відповіла: «звичайно аналіз всього життя й роботи... Я фізично пережила все». Черняхівський сказав: «те, що я пережив, будучи у в'язниці, і все те, що перейшло передо мною тут». Голоскевич зачав: «Я дорогою ціною, ціною фізичного знущення» (дійшов до каття). Кудрицький просить: «я просив би признати мені таку форму кари і в таких кліматичних умовах, щоб я міг вже не багато, кілька років працювати... В останній час здоров'я моє погіршало». Удовенко сказав: «тільки ціною тяжких ударів і особливо матеріальних за час ув'язнення й суду, я виборював, що мені бракувало». Болозович сказав: «2 роки повної ізоляції. За ці часи багато передумав, пережив».

Наведені вирази підсудних, що торкалися їх перебування у в'язницях ППУ, говорять за те, що в'язниця залишила глибокі сліди як на фізичному, так і на психичному їх стані. Можливо, що на цей раз агенти

ІПУ не приміювали до підсудних чисто фізичних способів примусу, але все таки фізичні умови перебування у в'язниці, та ще й в «одиначках», в «суворій ізоляції» («ізольований від цілого світу», як каже Павлушков) не могли не вплинути в самий негативний спосіб на підсудних. Ми знаємо, наскільки виснажені були підсудні, як вони кашляли на суді, як скоро втомлялися на допиті, коли голос їх в радіо втрачував силу; стихав, переходючи в шепотіння. Ми знаємо, як часто підсудні просили перерви для відпочинку; про Дурдуківського кореспондент «Комуніста» писав, що, не дивлячися на силу резонаторів, поставлених всюди в залі театру, де відбувався суд, все таки «шепотіння цього дідуся» (а йому зараз якихось 50 років) «погано було чути». Оборонець Дурдуківського сказав, що Дурдуківський «передчасно постарів». Ми знаємо також, що Дурдуківський під час допиту, після 3-х слідуєчих одна за другою перерв, не в силі був закінчити зізнання: в нього пішла кров горлом... Ці факти безперечно свідчать про виснаження, отже значить і про «фізичні страждання» підсудних.

Ще тяжчі були психичні страждання підсудних, принаймні більшости з них. По тим, можна сказати, блискучим результатам, яких добилися агенти й слідчі ІПУ, видно, що в цьому відношенню ІПУ широко і необмежено використало самі різноманітні способи психичних тортур і психичного примусу. Було вжито провокації, одурення, залякання, обіцянок і т. д. Щоб не бути голословним, наведемо факти, які дають нам право зробити зазначені висновки про психичний примус підсудних. По-перше, нечуваний в судовій практиці політичних процесів, факт повного признання всіма підсудними своєї вини, а що найважливіше, признання, висловленого одноманітно майже в однакових виразах 45-ю підсудними, в стадії попереднього слідства. Той факт, що де-хто з підсудних odmовився потім, на суді від тієї чи іншої частини свого признання, та ще в таких виразах, як от: «я переборшив» (Дурдуківський), або «я довго не думав, бо мені надокучило» (Єфремов) і т. и., ще більше підкреслює виключність факту признання вини всіма підсудними. Дивним являється й те, що признання було дано як раз по тим питанням, які складають основу обвинувачення, і в такій формі, яка потрібна була слідчим органам ІПУ.

Як же треба пояснити цей нечуваний факт? Іншого пояснення не можна дати, як тільки таке, що під час попереднього слідства відносно підсудних було вжито психичного примусу, такої форми й сили, що прігнічена довгим сидінням в суворій ізоляції психика підсудних не витримала, подалася й вони зробилися іграшкою в руках випробованих большевицьких катів.

Як можна думати на підставі даних процесу, одним із засобів психичного примусу були часті довготривалі допити підсудних, наговорювання слідчих одним підсудним на других, пред'явлення їм зізнань іноді може і фальшивих інших підсудних, всякого роду несподівані допити, наочні ставки, залякання, обіцянки і т. д. Як на доказ сказаного, можна послатися на заяви підсудних на суді, що вони дізналися про існування СВУ або про його програм лише під час перебування у в'язниці, під час попереднього слідства (про це заявили: Матушевський, Ганцов, Шарко, Кривенюк, Панченко-Чаленко, Болозович і ин.). Крім того із зізнання Гермайзе на суді видно, що на попередньому слідстві йому було пред'явлено «документи», «нотатки» Єфремова і при цьому вимагалася у нього признання, що він був членом БУД'у та приймав в ньому діяльну участь. Знаємо також із слів де-яких підсудних, що їм було пред'явлено «щоденник» Єфремова, документ, який по своєму інтимному характеру не признавався автором для оголошення навіть в більш менш-далекому майбутньому.

На початку ув'язнення підсудні заперечували свою вину. Але ІПУ вимагало від них «щирости», повного признання вини, а потім і каяття. Ганцов, напр., заявив «що-до нещирости, то це було в перші тижні по арешті». А Дубровському навіть і на суді ставилося в особливу провину те, що він вперто не хотів признатися до вини. Прокурор запитав

його : «чому ви після арешту не призналися до вини, а говорили, що ви невинні?». Дубровський одповів: «я ще не вважав себе за контр-революціонера, якого треба арештувати». Коли Дубровського було арештовано, він, як свідчить прокурор Якимішин, «злбно» заявив «чого хочете від мене? Коли вам треба знищити українську культуру, то нищьте, а не приписуйте мені того, чого я не робив». Він і на суді казав «це все — наклеп, брехня». Але й цього твердого чоловіка ППУ примусило покаятися.

Далі на суді вияснилося, що крім звичайних формальних протоколів допиту на попередньому слідстві, які до речі сказати, писалися на московській мові, де-якого з підсудних примушено було до написання зізнань власноручно, при чому ці зізнання обхоплювали мало не все життя підсудного і у всякому разі торкалися фактів, які не мали відношення до поставленого судом обвинувачення. Дякуючи цьому власноручно написані зізнання досягли величезних розмірів. В якому стані психичної депресії підсудні писали свої зізнання, про це свідчить така заява оборонця Пухтинського: «Дурдуківський, хвора людина, передчасно постарів, написав признання на 5 томів, на 500 сторінках. Мені, його оборонцеві, коштувало невиносимої муки їх прочитати. На кожній сторінці можна було знайти те, що й без нього вже було відкрито. Мало того, він ще пише заяву до генерал-прокурора, в якій подає такі факти, як напр., «я признаю себе винним, що агітував за вибір Єфремова. Злочин, який нікому не шкодив. І знов перелік гріхів, для яких не можна знайти жадної кари». «Що робив Дога, — питає той же оборонець, трудно сказати, коли справа йде про контр-революційну діяльність. Але він признає себе винним. Значить, гріх у нього був». Шило також признав вину, але що було злочинного в його діяльності, не легко встановити. Взагалі обвинувачені часто на доказ своєї вини посилаються на «ідеологію». Але обвинувачувати їх за чин не можна, бо його не було. З наведених прикладів виходить, що обвинувачені були доведені агентами ППУ до такого психичного стану, при якому обвинувачували себе у всьому, навіть у вчинках, які не передбачені жадним кримінальним кодексом. Виконуючи наказ, агенти ППУ «переборщили», примусивши всіх чисто підсудних писати признання про все, вони цим самим наочно довели, що ці признання писалися не з доброї волі, а під жорстоким психичним примусом.

Складання формальних протоколів попереднього слідства переведено було без жадного контролю підсудних. Протоколи писалися на московській мові, не дивлячися на закон про українізацію, не дивлячися на те, що де-кому з підсудних (Отаманівському, Барбару і всій лікарській секції) поставлено було обвинувачення в «саботажі» українізації. Де-хто з підсудних протестував на суді, що в протоколах було записано не те, що зізнавалося на слідстві. Особливо характерним був такий діалог між прокурором та Матушевським. Прокурор: «Ви багато разів дасте відповідь: «не пам'ятаю, не пам'ятаю». Ви могли не відповідати... запіратися, як добрий конспіратор... А ви підписували проти себе протокол». Матушевський: «я не знав про існування порядку, що можу не підписувати протокола». Ця заява Матушевського показує, що підсудним не тільки не давали можливості будь якого контролю протоколів, але що їх примушували підписувати ці протоколи, не читаючи їм того, що в протоколах було записано.

Слідчі органи ППУ не задовольнилися протоколами і власноручно написаними зізнаннями підсудних. Наприкінці попереднього слідства, коли ППУ всілякими способами вдалося довести підсудних до такого психичного стану, при якому підсудні втратили психичну притомність, були до краю обплутані зізнаннями своїми і своїх товаришів та зручно вписаними й підсунутими заявами, і не мали вже найменшої волі до спротиву проти всього, що вкладалося їм чи від їх імені записувалося. ППУ поставило їм ще одну вимогу, якої підсудні вже не мали сили відкинути, — це подати власноручні заяви про формальне визнання своєї вини і про «покаяття» перед совітською владою. Такі заяви були подані на початку

січня 1930 р. (напр., Дурдуківський 6 січня 1930 р. подав Наркомюстостві заяву, в якій визнав себе винним в антикомуністичній роботі в школі... і взагалі назвав себе контр-революціонером). Це ті заяви, які потім фігурували на суді і на які так часто посилялися сторони. Ми не знаємо, які спеціальні засоби були вжиті ППУ, щоб примусити підсудних написати й подати ці заяви, але, судячи по тому вжиткові, який з них було зроблено на суді, можна припустити, що для одержання цих заяв ППУ вжило всіх засобів, які мало в своєму розпорядженню, не виключаючи навіть залякання судовими карами і навіть смертю. Можна припустити, що ППУ поставило підсудним таку дилему: «ми маємо досить обвинувачуючого матеріалу, щоб вас фізично знищити, але ми цього не зробимо, коли ви подасте відповідні заяви про повне визнання своєї вини, про своє «каяття» і про категоричне осудження своєї діяльності, ідей, за які ви боролися, і людей, які за ці ідеї ще борються і яких ми досягти не можемо». В тих обставинах, в яких знаходилися підсудні, це власне кажучи, була не дилема, а ультиматум, бо відкинути його вони не мали психичних і фізичних сил, а прийняття його не могло вже збільшити обвинувачень, які на них лежали. Не треба також забувати, що підсудні були ізольовані один від одного, не знали, що роблять їх товариші, і ППУ зверталось до кожного з них зокрема, а не до всіх разом. Заяви ці були вирвані з рук підсудних агентами ППУ і цей факт найбільш яскраво характеризує ту надзвичайну надлюдську міць цього органу, який краще, ніж вся червона армія охороняє деспотичну владу большевиків. Большевицький суд використав ці заяви в своїх цілях і не на користь підсудних. Разом з власноручно написаними зізнаннями підсудних заяви ці часто на суді використовувалися, як докази обвинувачення їх авторів чи інших підсудних, іноді, як єдині докази вини підсудного. А крім того, суд використав ці «людські документи» для осміяння й заплямбування цілого українського національного руху та його чільних діячів. Суд не тільки цитував ці заяви, він примушував підсудних оголошувати їх прилюдно і цим способом на суді продовжував ті психичні тортури, яких вони зазнали в «одиначках» ППУ. *)

Нарешті, не можна не зазначити тут ще одного способу попереднього слідства, який, очевидно, являється складовою частиною системи большевицького розсліду. Хто уважно читав звіт про процесу, той напевне звернув увагу на те, як іноді на запити прокурорів, часом уривчасті, не зв'язані з попереднім предметом допиту, підсудні давали влучну відповідь як раз про те, що потрібно було прокуророві чи суду. Я маю на увазі не ті «наводячі» запити прокурорів і підказані відповіді підсудних, яких так багато траплялося на цьому процесі, а короткі неясні і навіть загадкові запити, на які все ж таки підсудні, не вагаючися давали відповіді, що в більшості випадків містили в собі якісь особливо «ліканти», особливо підкреслені факти. Наведемо приклади. Любченко пропонує Ніковському висвітлити умови й методи роботи уряду УНР за кордоном. На це Ніковський розповідає епізод про те, як він дав Піснячевському — 200 тисяч корон і одержав розписку на 300 тисяч корон. Любченко запитує Гермайзе: «яка партія дала найбільше українських контр-революціонерів?». Гермайзе: «я сказав, що укр. соц.-демократія дала Петлюру. Цим усе сказано». Любченко запитує Гермайзе, які взаємини склалися останніми роками у ВУАН, і Гермайзе, коротко оповівши про ріжні угруповання в Академії, найбільш часу присвячує взаєминам між Єфремовим та Грушевським і цим дає привід до зачитання судом витягів з щоденника Єфремова, що торкаються характеристики Грушевського. Прокурор Михайлик запитує Павлушкова: «Чи не називався приблизно термін повстання?» Павлушков: «Найближчими роками, приблизно 1931 рік». Прокурор: «Чи не

*) Ці «признання» підсудних, як по змісту, так і по вжитку їх близько нагадують ті декларації, які большевики вимагають від емігрантів, що бажать повернутися додому.

згадує серед різних політичних угруповань не політичні угруповання, які були за цей термін?» Павлушков: «Це теорія соняшних плям акад. Граве, що особливі розрухи відбуваються в момент найбільшого нагромадження соняшних плям і що як раз в 1931 р. в зв'язку з цим можливі заворушення на землі». Далі прокурор: «А як дивився Єфремов що-до визначення основних засад будучої України?». Павлушков: «Що Україна буде вільна тоді, коли од прем'єра і до в'язня... всі будуть українці». Прокурор: «А хто у нас прем'єром, чи не українськ?». Павлушков: «Здається тов. Чубарь». «А хто у в'язниці сидить, чи не ті українці, що на лаві сидять? Так ви свого досягли». Наведені приклади свідчать, що в цих випадках існувало ніби якесь порозуміння між тим, хто запитував, і тим, хто відповідав. Таке порозуміння могло бути наслідком тієї підготовчої праці, яка переведена на попередньому слідстві, того «оброблення» деяких підсудних, які на це піддалися, які одверто, чи мовчки підпали під керуючу руку тих, хто підготовляв до інсценіровки цілий процес. Правда, на суді траплялися випадки, коли «слухняні» підсудні не попадали в «такт» і тоді особливо різко означався перебой, дисонанс між тим, хто допитусь, та підсудним. Наведу тут особливо яскравий випадок такого дисонансу при допиті Павлушкова. Любченко: «Ви утворили вашу організацію для боротьби за незалежну Україну». Павлушков: «Так, ми розглядали сучасну Україну, як колонію Росії». Любченко (сердитися): «Значить ви, син тувльського священника, плюс Матушевський, син укр. поміщика(?), й син проф. Виногорова, вирішили визволити Україну з-під окупаційної влади, приєднавши до себе таких, як ви...?». «Можливо, що й так: приєднавши до себе таких, як і ми». «Значить робітничо-селянська влада єсть окупаційна?». «На ці питання була відповідь моїх попередників». «Кого саме ви вважали за окупантів?». «Радвладу». «А ким вона створена?». «Радянською Росією». «А хто утворив мійські ради, районні та інші ради на Україні?». «Ради—фікція, а в дійсності існують призначені виконкоми». Після короткого налагодження контакту знов «колесо» заскочило. Любченко: «Ви говорили про диктатуру, для кого вона потрібна і кого мала б захищати?». Павлушков: «Проти агентів зовнішніх сил». «Чи це не значить—проти німецьких сил, що окупували Україну в 1918 р. ?». «Німецьке військо ми вважали за дружнє військо». «Так проти яких зовнішніх сил ви захищали Україну та проти кого диктатура?». «Проти півночі...» Такий дисонанс, такі перебої серед судового матеріялу, що уявляє здебільшого суголосність між закидами прокуратури і відповіддю підсудних, мимоволі звертають на себе увагу та підказують про якусь зарані складену, зарані виготовану програму, яку мусіли виконати суд, прокуратура, підсудні і навіть оборонці.

Попереднє слідство в цьому процесі займалося не лише підсудними але й річевими доказами. Вони також підлягали певній обробці в руках агентів ІПУ. Відповідно основній меті процесу, треба було не тільки підшукати підходящі документи, але й поповнити прогалини відповідною підробкою й фальшуванням. І от ми бачимо, що на процесі з'явилися документи різного роду, починаючи з давніх часописів 1917-1919 р. р., як українських, так і російських, література, відповідно підібрана, різного роду акти міжнародного характеру, що суд іменував «договорами», листи урядового і приватного значіння, записки, мемуари, щоденники і т. и. Всі ці документи не тільки цитувалися на суді, але були виставлені разом з іншими на огляд публіки, ніби-то аранжери процесу бажали запевнити публіку, що ці «надзвичайні» документи дійсно існують в природі, не підроблені й не сфальшовані. Як подає «Комуніст» в ч. з 22.ІІІ. у фойє театру, де відбувався суд, була влаштована Архивною Управою ціла виставка «пожовклих паперів», як назвав документи співробітник «Комуніста» Д. Вирін. Тут були виставлені: часописи, «Нова Рада» з р. 1918 та інші, фотографії з погромів, прокламації повстанців Струка, присуди німецьких військових судів і само собою розуміється ті документи, що фігурували на суді. Щоб не вертатися більше до цих документів,

зазначимо тут найважливіші з них. Ними найбільше цікавився громадський обвинувач Любченко, і це з його промови, головним чином, ми випи-сали їх:

1. Т. зв. «договір України, Білоруси, - Дону й Кубані», якого ніби то склали Галіп і Марголін, тов. міністра закорд. справ, на початку існування Директорії. Документ на російській мові і по змісту уявляє не договір, а ноту до «государств Антанти через посредство Верховного Союзного Командованія». В цій ноті лише згадується про те, що Україна, Білорусь, Дон і Кубань готові, ніби-то скласти федерацію. Дати цього документа не подано, а тому й трудно щось сказати про цей документ. Але вражас факт замовчання того, що Галіп був тов. міністра закорд. справ гетьмана і дійсно був висланий гетьманом до Румунії для переговорів з Антантськими представниками в справі підтримки гетьманової федерації. Отже цей документ, коли він відповідає дійсності, говорить зовсім не про те, що зазначає Любченко.

2. «Договор, складений ген. Грековим (б. військ. м-ром при Директорії) і Матвієвим, і підписаний: генер. Гришциним -Алмазовим, полк. Антоновичем, генер. Д. Ансельмом та ин., про угоду з Антантою, про федерацію України з Росією». Такого договору ніколи не було складено і підписано. Натяки на цей ніби-то «договір» є у Винниченковій книзі «Відродження Нації», але й там він висловлює сумнів, чи дійсно цей договір був підписаний. Отже і цей документ сфальшовано.

3. Нота про ратифікацію цього договору Директорією та про віддачу України під протекторат Франції. Такий же фальшивий документ, як і попередній договір.

4 і 5. «Договір з Денікиним і Врангелем», а в дійсності документи, що торкаються спроб координації військової акції проти большевиків.

6. Невідомий невадло складений «лист Василька» про те, що Україна за допомогу повинна б заплатити гонорари: Чехії — Підкарпатською Рус'ю, Румунії — Буковиною і Бесарабією, Польщі — Галичиною. Невдала підробка.

7. «Лист Л. Чикаленка з припискою В. Садовського з р. 1926 з наказом організувати СВУ на Україні». Тепер вже немає жадного сумніву, що цей лист фальшивий, складений і висланий Єфремову провокаторами. Автентичність цього листа категорично, як Л. Чикаленком, так і В. Садовським заперечено.

8. 2 листа Зайцева до Єфремова з р. 1923. Коли не такого ж походження, як і попередній лист, то у всякому разі викликають великі сумніви.

9. Варшавський договір 1920 р. в редакції С. Шелухина і з його коментарями. Отже також документ сумнівної достовірності.

10. Договір Галицької армії з Денікиним року 1919 не сфальшований лише тому, що був у свій час опублікований.

Були ще й інші документи подібної якості і достовірності, як, напр., зачитаний Любченком список погромів, доконаних ніби-то українською армією, серед яких занотовано відомі погроми Денікинської армії у Фастові, Єлисаветі, Черкасах та інших.

Всі ці фальшиві підроблені документи фігурували на процесі і так були представлені підсудним, що не викликали жадних заперечень.

Ми спинилися так довго на попередньому слідстві тому, що в цьому своєрідному процесі головна праця припала власне попередньому слідству; воно перевело всю підготовчу роботу, а суд лише йшов по готовому. Коли за нормальної судової системи на долю попереднього слідства припадає часом важлива частина праці, то в системі большевицьких судів попереднє слідство відіграє більшу роль, ніж сам суд, а в Харківському процесі на долю попереднього слідства припало не тільки виявити винних, але і в значній мірі утворити самий злочин та прив'язати до нього підсудних, просто кажучи, спровокувати інкриміновану організацію і її членів.

(Далі буде).

А. Яковлів.

Наші позиції.

Визвольна боротьба, яку провадив український нарід від революції 1917 року, закінчилася трагічно. Незвичайно зручний історичний момент, що вигворився на прикінці великої війни і що його так добре використали інші поневолені народи — чехи, поляки, фінляндці і т. д. — не приніс Україні незалежної державности, во ім'я якої тисячі патріотів українських проливали кров під прапорами Української Народньої Республіки. Припинилася збройна боротьба нашої армії, яка разом з урядом УНР мусіла покинути власну територію. Завданням провідників українського національно-державного руху стало перебороти зневір'я в рядах борців за визволення батьківщини і переконати їх, що сучасний стан української справи є тільки хвилева перерва, під час якої мусимо готуватися до нової завзятої боротьби, що прийде неминуче і принесе Україні довгождану волю. Так сталося: як на землях українських, так і на еміграції — на вигнанні — продовжується боротьба в інших формах і йде невинна підготовка кадрів до майбутніх, недалеких уже, віримо, подій.

В цьому процесі не аби-яка роля і велика відповідальність за сумлінне виконання її повинна припадати молодшому поколінню українців; серед інтелігенції — студентам і абсолювентам вищих шкіл. Страшні умови життя від окупацією большевицькою на Великій Україні, де нелегальним терором нищяться все українське і некомуністичне, хоч би й аполітичне, — унеможливають легальний розвиток організації української національно-державницької патріотичної молоді, а дуже добре розвинена шпигунська робота І. П. У. дає підстави думати про брак відповідної кількості добре зорганізованих конспіративних організацій молоді на Великій Україні. Таким чином, під большевиками немає жадного ґрунту для свобідного розвитку державницької ідеології підрастаючого покоління українців, і тому ще більша відповідальність падає на молодь українську по-за межами совітського союзу. Молодше покоління українців на еміграції і на тих землях українських, де є для подібної праці відповідні можливості, повинно переховати, розвинути і передати молоді цілого українського народу величній державницькій традиції її, найвищим проявом яких був чин під Крутами.

Для цієї мети повинні повстати відповідні організації молоді. Цілком професійні студентські чи фахові організації, до яких можуть належати і не зовсім витримані ідеологічно елементи, є невистарчаючими. Не можуть ними бути і різні політичні партії українські через засадничу апартійність академічної молоді, що уявлятиме з себе головне ядро тих організацій. Завдання таких організацій є по-над завданнями окремих партій, і тому до них можуть належати особи різних політично-соціяльних переконань, бо лучитимуть їх однакові погляди на справу національно-держав визволення України.

Одною з таких організацій є Корпорація «Запорожжя» у Варшаві, а основними підставами її «Вірую» є:

1. Українська самостійна і соборна державність на засаді ухвал народніх представництв України — Центральної Ради і Трудового Конґресу — яко найвища, найсвятіша мета, до якої мусить стреміти кожний український патріот, віддаючи для неї всі свої сили, здоров'я і життя до останньої краплі крови.

2. Плекання традицій збройної боротьби і самопосягати за рідний край і творення культу полеглих за батьківщину, серед яких перше місце — підступно забитому вождеві народу українського Головному Отаманові Симонові Петлюрі належиться.

3. Заховування побожної пошани до національно-державних свят українських, з яких найбільшими є: 22 січня, 25 травня, Свято Шевченка, бій під Крутами, 1 листопада, Базар.

4. Дотримування вірности і готовість служити на кожний поклик

державному центрові українському, урядові Української Народньої Республіки, яко єдиному законному представникові України, що очолює боротьбу за визволення українського народу. Відношення своє до уряду УНР Корпорація вважає за аксіому для всіх правдиво державницьких і самостійницьких організацій українських, виходючи з тих міркувань, що лише уряд УНР є спадкоємцем Укр. Центральної Ради і Трудового Конгресу. Уряд УНР до кінця очолював збройну боротьбу українського народу за волю, продовжує цю боротьбу і тепер на еміграції, роблячи все можливе в надзвичайно несприятливих для себе обставинах, щоби розпочати нову чинну акцію, до якої на поклик уряду стануть члени Корпорації «Запорозжя», як дисципліновані вояки і вірні виконавці волі провідників великої нації української. Різних напрямків політичної діяльності окремих кабінетів міністрів УНР, а зокрема певних міжнародно-дипломатичних посулень їх, викликаних різними обставинами на тернистому шляху боротьби, Корпорація не торкається. Для неї міродайним є головню те, що Українська Народня Республіка, яко форма державности, і уряд УНР, яко виконавчий орган її, є єдиним символом української незалежності і єдиним носієм і виконавцем заповітів 22 січня 1918 і 1919 років.

В своїй внутрішній діяльності «Запорозжя» головну увагу зверне на плекання військової дисциплінованости серед членів і розвитку товариського, дружнього співжиття, беручи під увагу насамперед якісний, а не кількісний поступ організації. Кар'єризм, інтриги, уникання праці — не матимуть місця в Корпорації. Дбаючи про самовиховуючу працю членів на основі єдиної ідеології — служення батьківщині — «Запорозжя» влаштовуватиме реферати і дискусійні сходи та стремітиме до поглиблення ерудиції своїх членів у всіх галузях науки. Кожний член Корпорації має придбати як найбільше знань і опанувати один певний фах для майбутньої праці на користь Держави Української.

Виходючи з відомої засади: «в здоровому тілі — здоровий дух», — «Запорозжя» дбатиме про плекання найрізномірніших спортів, а шляхом фізичних і умових змагань по-між окремими членами стремітиме до гартування сили волі, так потрібної для успіхів у майбутній боротьбі.

Перебуваючи на чужині, члени Корпорації пильно стежитимуть за всіма процесами, що відбуваються серед нашого народу, а також старатимуться запозичити все найліпше у культур західних народів.

Одним з завдань «Запорозжя» є поширювання ідей і поглядів своїх серед загалу української молоді, чи то при помочі преси, чи прилюдних відчитів. Метою цього не є дешева агітація, самореклама або переконування когось у слушності наших поглядів. Натомість шляхом обміну думок і дискусії, «Запорозжя» бажає спричинитися до витворення спільної ідеології, якою мала б керуватися українська державницька молодь.

С своїй діяльності «Запорозжя» має заховувати непохитну віру в осягнення ідеалів українського народу, залізну певність правильности обраного шляху й усталених переконань; має плекати радісну бадьорість духа і творчий молодечий запал.

Оскільки во ім'я величних святих ідеалів Нації Української Корпорації удасться створити міцні ряди получених спільною державницькою ідеологією й особистою дружбою Запорозжів, що на заклик уряду УНР стануть до боротьби і з'єднаються в творчих зусиллях для добра батьківщини з молоддю, що перебуває під порожню окупацією, — завдання наше буде виконано.

Корпорація «Запорозжя» у Варшаві

Літературні спостереження.

XVII

ПАНАС МИРНИЙ

Панас Мирний в більшості своїх творів є письменником тенденційним і та тенденція ідилічного соціалізму, яку він і висловлює просто од себе, і освітлює образами, не раз всупереч своїм життєвим вражінням, для наших часів здається наївною і людям соціалістичного напрямку. Не в тенденції сила творчости Мирного, тенденція навпаки іноді зменшує її яскравість та силу.

Ще більше характеристичним для творчости Мирного є те, що життєвий його досвід часто суперечить його теоретичним думкам і тоді, давши правдивий малюнок життя, Мирний силується пояснити події згідно з своєю тенденцією, хочби і невідповідно дійсності. Завіряє, напр., що Чипка («Хиба воли ревуть») грабує заможніх, «щоб одібрати в їх своє», тоді як у подіях, ним описаних, Чипка грабує тих, хто не мав і нагоди його визискувати, а грабує для себе, а не для тих, кого вони визискували, як робив легендарний Кармелюк.

Але вражіння життя з такою силою впливали на художню уяву автора, що він не міг ні замовчувати того, що бачив, ні послідовно пристосовувати спостережені факти до своєї тенденції. Через це саме подані ним образи в більшості правдиві і яскраві. Не автор, не хиби його праці, а тенденційні упередження суспільства, що натискували на автора, винні тому, що ні критика, ні сам автор не зрозуміли і не правдиво витолкували типи де-кого з його героїв, насамперед Чипки. Під впливом настроїв семидесятих років Мирний хотів змалювати Чипку людиною особливо чулою до усяких порушень правди, мужнім її оборонцем, який умовами життя позбавлений можливости боротися з кривдою легально і тому вдається у нелегальну боротьбу, але збивається на шлях злочинства. Через що? Автор хотів би те пояснити чимсь незалежним од тих чи інших вад самої вдачі Чипки, напр., безправністю селянського становища, та факти, шовін їх подає, стверджують саме протилежне пояснення. Що Мирний розумів Чипку саме так, як нами зазначено, і де-далі в тій оцінці стверджувався, видно вже з того, що першу назву повісті — «Хиба воли ревуть», яка підкреслювала лихий вплив злиднів на психику (хоч Чипка злодійствував не тільки, поки був бідний, а і забагатівши) змінив він згодом на іншу — «Пропаща сила», що підкреслювати мала ніби особливу природну моральну силу Чипки.

В семидесятих роках і пізніше, аж до революції у нашої інтелігенції, під впливом її опозиційних настроїв, малося замишування особливо дражливими, розбишацькими з загостреною ненавистю типами селянства, бо інтелігенція хотіла в них бачити своїх спільників у боротьбі з старим ладом. Тільки революція показала оскільки то був небезпечний союзник, бо саме цей антидержавний, антигромадський та руйніницький елемент допоміг перемогти большевикам.

Але у Мирному ще жили згадані симпатії і для його Чипка — про-

паша, не по своїй вині, сила. Не раз на протязі повісти Мирний од себе висловлює такий погляд на Чипку, як на виключно розумну та чулу поміж селянами людину. Так теоретично оцінював і таким хотів змалювати Чипку Мирний та на художній уяві автора відбилося багато вражіннь зовсім іншого гатунку, які, увійшовши у твір, наперекір теоретичним міркуванням автора, говорили багато проти них і говорили правду.

Насамперед чи вірне твердження автора про особливе уболівання за правдою у його героя, про його щире обурення на кожную кривду, чи можливо вважати Чипку лицарем, що хоче до загиби за правду битися? Перегляньмо факти з чипчиного життя, як подає їх сам автор, і ми не знайдемо у них ґрунту для такого твердження. Аже такий лицарь правди мусів би боляче відчувати кожне її порушення незалежно від того, чи зачіпає воно його особисто чи ні, мусів би визнавати правність і того, що йому особисто шкодить, якщо того вимагає правда і насамперед не дозволив би собі самому кривдити інших, а за кривду, ним самим вчинену, судив би себе тяжче ніж інших. Ненависть до тих, хто чинить кривду, не могла б бути в такої людини дужчою, ніж співчуття до покривджених і в кожному разі не могла б бути почуттям первісним, вона могла б витворитися тільки роками, розпалена частими перемогами кривди, розчаруванням і т. д. А як раз у всьому тому бачимо у Чипки протилежні риси.

Ще в дитинстві все, що здавалося Чипці неправдою, викликає у нього безкраю лютість, бажання мститися злочинними способами-підпалом, вбивством, катуванням, та зовсім не кожда кривда запалює в ньому ті почуття. Те, напр., що його батько, будши жонатим і не признавшись у тім, оженився з його матірю, а приживши з нею дитину, покинув її та помандрував знову на Дін до першої сем'ї, не обурює його. Це вже примушує думати, що в основі його люті є щось ще опріч співчуття до покривджених.

В дорослому віці що саме викликає у йому найбільше роздражнення на неправду і то таке, що вибиває його з рівноваги та нахилляє до злочинства? Вперше це сталося, коли якийсь давній виселенець з їхнього села, повернувшись з Дону, забрав у чипчиної матері землю, яку вона дістала, яко спадщину, од далекого родича, що йому і той виселенець був також родичем та, очевидночки, ближчим од неї. Вдруге так само сталося, коли Чипку не затверджено членом земської управи, яко залишеного судом на підозрінні у крадіжці та вбивстві. В обох випадках роздражнення викликано в Чипці порушенням його особистого інтересу, а ще більшу має вагу те, що в обох випадках і не було власне жодної кривди, отже не було і рації на неї обурюватися, а причиною обурення була тільки особиста втрата. Там де визнається право власности і право спадщини, природно право ближчої родича переважає право дальшого і жодного ні правового, ні морального права на те, щоб та земля належала йому, в Чипки не було. Так само закон має повну рацію, охороняючи суспільство, позбавляти людей, підозрінних судом в злочинах, не лише пасивного, а і активного права

виборчого, отже Чипка, що добре знав за себе, що він дійсно і крав, і вбив людину, тим паче не мав жадної рації обурюватися на те, що його обрання скасовано.

Нарешті, що то за оборонець і местник за правду, яке в його право повставати на чужі менші провини, коли він сам і різав, і грабував, і зневажав мати та вигнав її з власної хати поневірятися по чужих людях.

Взявши на увагу усі ті інші факти з чипчиного життя, треба признати, що Мирний зтворив у його образі зовсім не тип лицаря правди, скаліченого оточенням, як хотів, а досить, на жаль, розповсюджений по наших селах тип неурівноваженої людини, заздрісної та нестримної, без вдатності критично ставитися до себе та своїх вчинків, без волі, щоб мала силу стримувати її лихі поривання, людину, з якої заздрість та лютість зробили хулігана та злочинця. Коли така людина і виступає часом, як це було з Чипкою під час езекуції в Пісках, в оборону покривджених, це в неї є тільки одним з вибухів пристрасти і викликається скоріше загальним роздраженням, ніж потребою оборонити покривджених. За часів революції і в нас, як те буває і скрізь, такі люде часом спливали на поверх, але, вибившись на гору, вони чинили безліч надуживань та злочинств, поводилися ще гірше од тих, кого вони раніше обвинувачували та поборювали в імені правди. Надзвичайно правдиво підкреслив Мирний, що не стільки бажання корисної громадської праці, скільки жадоба чести та самолюбство керували Чипкою, коли він допоминався бути обраним у земство.

Почуттям художньої правди Мирний безперечно відчув дійсну природу свого героя. Инакше тяжко було б пояснити заведення до його життєпису цих та подібних фактів. Теж почуття підказало Мирному надати Чипці походження од батька, теж очевидячки неурівноваженої людини, що хилитається під тиском своїх нестриманих волею та нескерованих розумом поривань — не знати чого повернувся з Дону, при живій жинці одружився з іншою, за два роки, занудьговавши не знати з чого, кидає її та подається знову на Дін до першої сем'ї... Очевидячки неурівноваженість Чипки дісталася йому у спадок од батька.

Та оточення і критика натискували на творчість Мирного, під їх впливом йому почало здаватися, що Чипка не є просто людиною хворої волі, а може і справді морально та розумово обдарована людина, уболіватель за правдою, ворог кривди — «пропаша сила», що загинула серед несприятливих обставин. Цей громадський натиск відбився і на самим виконанню типа Чипки, примусивши автора додати де-які неприродні цьому типові настрої та вчинки.

В різних творах Мирного не раз знаходимо ліричні уступи з міркуваннями в душі старого ідилічного соціалізму, як, напр., сумування над тим, що люде не працюють сполу, кожен на користь усім, що вони хочуть мати власність, розгородили землю межами та тинами і т. д... В тоні Мирного чується, що все те здається йому якимсь непорозу-

мінням, що треба переконати людей, щоб вони одкинулися своїх гріхів, почали жити так, як вважає за краще автор, та що досягти того можна легко та швидко. В наші часи після революції та большевизму міркування для несоціялістів ще більше чужі, як раніше, для соціялістів вони давно вже здаються сантиментальними... Ідилічний соціялізм не винний був сам в насильствах, не вважав їх потрібними, сподівався словами нахилити людей зрентися власности та перейти до соціялістичного ладу, але в міру того як ті надії між соціялістами слабли, замість його висунувся попереду соціялізм революційний, що винуватив за існування власности самі вищі верстви та хотів силою поборювати їх, а нарешті і большевизм, який вже не покладається ні на кого, ні на селян, ні на робітників, ні на інтелігенцію, хочби і соціялістичну, не йме віри, щоб вони справді хотіли соціялізму та визнає єдиним вдатним способом (теж на всправжки невдатний) перебороти в людях нахил до власности — силоміць примусити їх жити по соціялістичному.

Згадані уступи з творів Мирного є тільки піричні од автора міркування, які, оскільки їхня тенденція не відбилася б на правдивості життєвих малюнків, що складають суть белетристики, нічого не шкодили б, та на певні частини творів Мирного вони таки поклали свій колір, переважно на ті, у яких малювалися не селянські верстви. Саме в них художність та правдивість опису часто тратить од впливу тенденції, може і через те, що ззамолоду, коли вражіння яскравіші, автор ті верстви менше знав. В творах Мирного персонажі з усіх інших верств пріч селянської (почасти ще міщанської) — пани, поли, крамарі, жиди, урядовці—без винятків загострено негативні. Правда, і в селянах нераз зазначає він лихі риси, та до селянських гріхів ставиться мягче, ніби даруюче. наче перекладає відповідальність за провини селян на обставини, на когось иншого, хто за них винний, людей же инших верств осуджує рішуче та гостро, часто з тону описувателя переходячи на тон обвинувателя. Того не досить. Почасти через захват обвинувачування, почасти через малу ознайомленість з тими верствами, иноді в фабулі творів Мирного маються події в дійсності неможливі, або такі, які могли б статися дуже зрідка, отже не типові. Так, напр., щоб осудити панське земство, що воно горнуло на панську руку та визискувало селян, Мирний розповідає, ніби земські збори того повіту, де відбуваються події повісти «Хиба золи ревуть», ухвалили такий розполог податків на землю, щоб великі маєтки платили з десятини менше од дрібних. Але такого в історії земства не тільки не було, а і не могло бути, бо закон про земські установи дозволяє земельне оподаткування в єдиній формі однакового оподаткування кожної десятини і згаданої постанови земських зборів, якби така десь і була ухвалена, адміністрація не затвердила б, яко противної закону.

Що Мирний не знав инших верств суспільства, пріч селянської та міщанської, видно вже з того, що з тих верств не дав він жодного яскравого типу, хоч і присвятив їм не мало сторін своїх творів. Про

них автор більше розповідає, ніж показує їх з їх словами та вчинками і вже через це на цих образах дужче відбивається тенденція автора. З трьох постатів панів—пана Польського з «Хиба воли ревуть», Башкірева з «Лихо давнє і сьогочаснє» та Батієва з «Як ведеться так і живеться»—двоє, Башкірев та Батієв, оскільки можна вгадувати по окремим рисочкам та подібности їхнього життєпису, не так вже чіткого малюнку, власне повторюють той самий тип. Це повторювання теж дозволяє думати, що у автора таки і не малося багато образів та спостережень з тієї верстви.

Мирний був безперечно великим майстром слова, але в будові, особливо більших його творів, можна йому чимало закинути. В них бракує суцільности, так ніби кілька окремих оповідань без потреби сполучені в одно, а ще між ними і не витримана пропорція відповідно їхній важливості. Особливо це помічається там, де автор вкидається в публіцистику, в якій він зовсім не таким є майстром, як в художньому опису. У способі викладу Мирного треба зазначити де яку старомодність, особливо в надмірній розтягнутості уступів од автора, насамперед в малюнках природи. Як не майстерно вони виконані, яка не є блискуча їхня мова, та з сучасного погляду цілком неможливо стільки часу займати увагу читача самими описами природи, як, напр., у нарисі «Серед степів».

Ті зазначення ні в якій мірі не зменшують великого значіння Мирного в нашій письменстві. На кожному письменникові неминуче відбиваються риси його часу. Инакше не може бути. Мирний був великим майстром слова та надзвичайним знавцем селянського життя та психології селянина. Ніхто ні до нього, ні після нього не зумів так глибоко освітити психологію селянина. В цьому, а не в тенденції, якій, здається, сам Мирний надавав найбільше значіння, і не в образах з життя інших верств, виявилася сила його талану. Саме мова та глибока психологічного аналізу роблять його твори і донині цікавими читачам, дарма на рішучу зміну умов життя на Україні.

Це таки і є найбільше вартим в белетристичній творчості. Психологія людська є сталою, змінюється дуже повільно, залишається в ній багато незмінного при усяких умовах та на усіх стадіях розвитку людства, суспільні та політичні ідеали мінливі і жоден з них, з яким би запалом не прямували до його люде, не задовольняє їх при здійсненні. Твори жодного, хочби і найгеніяльнішого письменника не живуть вічно, але для творів чи частин їх, головним змістом яких є психологія людська та побут, час забуття надходить пізніше, ніж для творів тенденційних чи тенденційних частин творів.

Давній

Із спогадів про Т. Г. Масарика.

I.

У перше я в Празі опинився на початку 1906 року після остаточного розгрому жовтневої російської революції 1905 року. Прага була другим моїм етапним пунктом після Кракова на шляху до Парижу, тодішньої

революційної Мекки для всіх тих, хто мусів тікати від безпросвітньої столипінської реакції.

Обставини склалися так, що Прага, замість бути тільки етапом, фактично і на довгі роки стала для мене місцем постійного осідку. Як і всі, що покинули російські школи, про чехів я дуже мало знав. Крім Івана Гуса — і то з Шевченка — мабуть нічого; зрештою, це була для мене Австрія. На разі навіть назва столиці чеського народу — Praha — видавалася мені трохи неприродною. Природнішою — не знати чому — була німецька її форма — Prag.

Австрія тоді, під впливом революційних подій у Росії, політично «відмоложувалася» і на зовні трохи демократизувалася. Велася саме рішуча боротьба за реформу виборчого закону до віденського парламенту. Відбувалися часто політичні віча, а на весні і робітничі маніфестації.

Все це на тлі жахливої реакції у царській Росії — приємно вражало, рятувало перед невчасним песимізмом після революційного дебаكلюї

Натомість прикро вражало некритичне і етикетне, таї би мовити, чеське русофільство, що часто густо скидалося аж до наявного царофільства і очевидну ворожнечу до революційних прямиувань по той бік черножовтого кордону.

Не можу тут не згадати одну з пригод, добре характеризуючу це чеське слов'янське русофільство в той час. Десять років після мого приїзду до чехів, у Празі з'явився з лекцією про Росію відомий галицький ренегат-теперішній російський професор, д-р Вергун. Мене сповістив про цю лекцію в останній мент Л. Ганкевич. Було наперед відомо, що вона буде чорносотенна, хоч влаштовували її кола, близько стоячі до нац. соц. партії В. Клофача. Вдалося на швидку змобілізувати все, що було революційного у Празі з під царату, на цей виклад. Ми не помилялися: промова д-ра Вергуна була суточорносотенна і виявляла повне ігноранство у внутрішніх політичних справах Росії. Головним його джерелом було відоме «Новое Время». Ми, опоненти, з місця реплікували на його капітальні дурниці що-до жовтневої революції. Він наразі був збентежений, бо не сподівався опозиції, відтак титулував нас «бомбометателями» і нацькував проти нас аудиторію, яка і так була вороже настроєна що-до нас. Мало що не дійшло до бійки. Нам не дали слова, і ледве що не вигнали силою із салі. Студентська молодь поступова, присутня на цих зборах, потім виявилася, що це були головне «масариковці» — влаштувала ad hoc нове віче в «Академічному Домі» і закликала на нього д-ра Вергуна для дискусії. Там Л. Ганкевич і я поклали москвофільського референта про Росію на обидві лопатки і примусили його прилюдно заявити, що він нічого не пам'ять у революційних справах на Сході Європи.

Була складена відповідна заява про це, яку він відмовився підписати, не заперечуючи зрештою її по суті, але не годячися на різку стилізацію її та обіцяючи нам ще раз прийти до Праги для дебатів з приводу політичного становища у тодішній Росії (обіцянка, якої він, зрештою, ніколи не дотримав, навапни завжди і свідомо уникав прилюдної зустрічі на зборах з «бомбометателями»).

Цю заяву нашу другого дня опублікували с.-д. «Pravo Lidu» і масариковська газета «Cas». З приводу цього епізоду, я, як член делегації від згаданого віча — був в обох цих редакціях. Протицарське становище с.-д. органу було зовсім природне. Дивнішим трохи здавалося, що у Празі є ще інша газета, яка критично ставилася до Росії, це був орган проф. Масарика — «Час». Тоді з приводу виступу д-ра Вергуна, я мав нагоду познайомитися з його політичним редактором К. Душеком, вже покійним дипломатом молоді ЧСР, а передвіною і в часі війни — одним із найближчих співробітників проф. Масарика на фронті чеської політики.

Мене зацікавив цей орган і напрямом (реалізм), репрезентований ним. Розуміється, що одночасно я почав цікавитися його ідеологом, себ-то проф. Масариком.

В той час він готувався знову до відновлення своєї парламентської діяльності у Відню. Нераз виступав на вічах, писав у своєму органі, і таким чином я пізнавав його у першу чергу, як активного політика та журналіста. В одному і другому випадкові залишалося незабутнє вражіння. Відразу якось відчувалося, що тут перед вами не буденна людина; своєрідна індивідуальність, яка по своєму все розуміла і яка сприводу кожної справи мала щось власного сказати.

Мені згадується Масарик — промовець. Безліч разів доводилося його чути з приводу найрізноманітніших питань і серед всіляких обставин: на кафедрі університету, на мітингу, звичайних зборах, серед інтелігенції і серед робітничого табору. Він ніколи не захоплював зовнішніми ораторськими ефектами. Йому чужа була будь яка демагогія. Він ніколи не залишався до аудиторії. Проте він з перших же уступів своєї промови чи викладу абсорбував всю увагу слухачів, полонив їхню думку; переконував їх залізною логикою своїх висновків, завойовував аудиторію ясністю і доступністю свого викладу. Про найтяжчі проблеми філософії або закордонної політики проф. Масарик вмів говорити так просто, що його розуміли селяне. Послухав (від 1907 р. аж до війни) від моравської округи, звідки був родом — і де село на загал менше освічене, ніж в чехах. Своїх виборців він знайомив просто, «не мудрствуя лукаво» зо всіма тонкостями австрійської дипломатичної кухні фірми Еренталь-Бердстольд. Так само, як і журналіст, Масарик був майстром цього фаху, який він, до речі, дуже любить і високо шанує.

Про нього можна сказати словами Буфона «Le style — c'est l'homme», — стиль Масарика ясний, прозорий, пластичний і рел'єфний. В ньому годі шукати таємничу містику німецької складні і словесну гіпертрофію німецьких речень. Скорше в його писаннях взагалі, а зокрема у журнальних статтях — можна добачити життєвий реалізм англійської мови і прозору ясність та гальську образівість рідної мови Русо та Вольтера. На журналізм він дивився, як на вищу школу життя. Звідси ці великі вимоги, які він ставив адептам і працівникам на цьому полі — слід сказати, що його орган «Cas» міг вважатися зразковим прикладом доброго часопису. Безперечно він мав величезний вплив на новочасну чеську журналістику і на формування чеської громадської opinіi, хоч здебільшого йому доводилося плисти «proti proudu» (проти течії).

У мене залишилися з «Cas'ом» до кінця як найкращі відносини. Головне ж — з його головним редактором і знаменитим біографом Масарика д-ром Гербелом та покійним вже редактором наукового додатку — проф. Друбною. На сторінках цього органу не раз порушувалася і захищалася українська справа у той час, коли у чеській журналістиці взагалі (крім «Slovanskeho Prehledu» та «Prava Lidu»), вона була на слов'янському індексі, як «made in Germany».

Особисто я мав нагоду познайомитися з проф. Масариком у 1908 р. з приводу справи, яка відіграла у моєму життю фатальну роль та з якою теоретично і публіцистично я все ще не можу жадним робом розплутатися.

Маю на думці стару, як людська суспільність, проте повсякчасно палку і болочу проблему кари смерті. В добі «стопілітських ковнірців», як з кривавою іронією прозвав Родичев шибениці з цієї післяреволюційної ери, це питання болоче мусіло проймає всіх тих, найближчі приятелі та співробітники кого, гинули там майже що-дня з руки ката.

Європа від молодих років була моєю духовною батьківщиною. Я ніколи не поділяв ні слов'янського, ні революційного месіянзму Росії. З московської в'язниці царату я тікав в Європу немов до дому. На жаль,

при ближчому особистому знайомстві з Європою, перебуваючи в її серці, я незабаром переконався, що вона далека від того ідеального образу, який у мене витворився там над Дніпром в сутінку бібліотек та, головне, у приміт книжок про неї.

Мене тому жахливо вразив факт прилюдного страчення у Саксонії жінки (Грети Баср), засудженої на смерть і котру саксонський король з особистих причин (зводючи порахунки з місцевою пресою, яка домагалася помилування засудженої і котру (пресу) король ненавидів за те, що вона перед тим прилюдно писала про його особисту драму, коли його дружина втікла з одним учителем-італійцем) — не помилював, затверджуючи вирок смерті та відкидаючи прохання суду за помилування. Кажу, мене вразив не тільки самий факт страчення цієї жінки, але, головне, жахливі обставини, серед яких відбувся цей кривавий акт.

Отже, прилюдність страчення, майже театральний ритуал переведення його. Видавалися урядово вхідні квитки. Щось 215. Бажаючих зголосилося аж 1.500. Серед них сила жінок. Поліція була у парадній формі. На вступних білетах для публіки було видруковано: циліндр і салонове убрання. Пані були у бальових сукнях. Словом наймодерніший ультраевропейський канібалізм in efigie та salonsfaehig.

Після цього я кілька ночей не міг спати. Моя fata morgana культурної Європи розвіювалася на очах. Розуміється я був далекій від того, щоб перейти відразу на віру «ex oriente lux» та шукати порятунку «на другому березі» (Герцен), але мусів я якось стихійно зареагувати на цю автобласфемію Європи.

Я сів і протягом кількох днів написав щось на зразок трактату проти карі смерті під заголовком — «Геть кару смерті».

По чеськи я ще не вмів писати і тому переклад його надиктував одному приятелеві. Коли я пишу ці рядки, ця праця з перед 22 років лежить передо мною. Ось її дальша історія. Рукопис її я послав проф. Масарикові для його щомісячного журналу «Nase Doby». За кілька днів я одержав цей рукопис з його коротенькою листівкою, сповіщаючи мене, що у такій стані її не можна надрукувати: вона занадто чуттєва і за довга, але щоб я зайшов до нього поговорити з приводу неї, бо у скороченій переробці вона бажана. Я пішов того ж самого дня перед обідом. Проф. Масарик мешкав тоді у затишній вулиці за Влтавою під Градчанами. Прийняв він мене привітливо у своєму кабінеті-бібліотеці. Все було тут скромно. Скрізь панувала книга, але також лад. Не було того славетного професорсько-непорядку. Навпаки, задивлювала впрост якась майже програмова систематичність у всьому. Систематичність жива і реальна. Згодом, коли я прочитав монографію проф. Масарика — «Спроба конкретної логіки,» я зрозумів цю систематичність, котра мене здивувала при перших відвідинах у нього.

Автор реальної класифікації наук і у своєму житті дотримувався все конкретних класифікаційних метод. З погляду доцільності і, головне, економії часу — ці методи були дійсно чудовими засобами для полегчення праці.

Згодом я мав нагоду ближче придивитися до них, позичаючи книжки з бібліотеки проф. Масарика, або звертаючися до нього за порадою з приводу того чи іншого питання, яке саме публіцистично мене цікавило.

Багато де-чого я засвоїв собі з техніки праці цього ідеального і доброзичливого вчителя, у котрого є сила учнів і про існування яких він, можливо, не має найменшої уяви та які підсвідомо ставалися ними, відвідавши раз чи два його хату та одержавши від нього якусь пораду, вказівку з приводу справи, що їм боліла або цікавила. Але про це потім. Тепер вертаюся до своєї першої візити у проф. Масарика.

4.

Вражала відразу безмежна людяна його доброзичливість, щира і справжня увага до кожної людини. Про це я чув від багатьох і у цьому сам мав

нагоду добре переконалися. Проф. Масарик нікого не збував. Він не знав того, щоб я назвав би формальним бюрократичним відношенням до людини. До нього міг прийти кожний і з приводу будь якої справи: громадської чи особистої. Його хата була завжди відчинена для всіх. До нього зверталися робітники, що рвалися до сонця правди і краси, хотіли бути поетами або письменниками; приходили нещасні жінки, приголомшені тягарем особистої якоїсь драми. У нього шукали поради молоді адепти науки і т. д. та взаалі, хто тільки з приводу чого лишень не звертався до проф. Масарика?

Ніхто і ніколи не виходив від нього з порожньою душею, або із зневіреним серцем. Кожного він уважно вислухав і кожному по змозі дав щирі поради. Іронія, глум в таких випадках були для нього чимсь чужим, хоч як би не були безглуздими иноді бажання чи справи прохача.

Беру для ілюстрації хоч би свій «трактат» проти кари смерті. Соціологічно і теоретично, розуміється, це була слаба річ. Сила його була лише у стихійному протесті і в обуреному почуванні. Все це мені мудро виклав проф. Масарик. Порадив відповідну літературу. Де-що відразу ж дав. Я мав свою статтю переробити, себ-то зконтролювати обурення і бунт серця критичною логикою розуму. Але цього рукопису я не переробив. Я залишив його свідомо на пам'ять, як живу вказівку, як слід на будуче працювати. Я полинув у криминологію і соціологію злочина. Почав студіювати історію кари смерті. Цікавився проблемою ката, технікою страчення. Майже що року писав щось з приводу цього питання. Завжди протестував проти кари смерті, але і досі ще не вичерпав цієї проблеми так, щоб написати про неї основну вичерпуючу монографію, як проєктував це anno domini 1908. Боюся, що може я ніколи не напишу її, так складна і необ'ятна ця жахлива проблема, дарма, що так просто вкладається в аксіомне, так би мовити, гасло «геть кару смерті». Для мене цей «трактат» про кару смерті на все зв'язаний є з моїми спогадами про знайомство та першу візиту у проф. Масарика. В моєму житті ця зустріч мала рішачоє значіння. Від неї датується ідейний вплив проф. Масарика на мене, якому я багато завдячую в напрямку і характері моєї публіцистичної діяльності та котрий згодом, як соціолог, спеціально зацікавив мене своєрідним розумінням національного питання, що попри кару смерті сталося далі головним завданням моїх дослідів.

5.

У 1908 р. вийшло друге видання класичної монографії проф. Масарика про чеське національне відродження. Маю на думці дуже цікаву його працю — з цілого циклу розвідок, присвячених досліді чеського національного відродження — «Ceska otazka» (чеське питання).

Отже, ця праця мене у перше познайомила з новочасною чеською проблемою. Це була майстерна соціологічна аналіза модернього національного ренесансу на живому і конкретному прикладі, де процес відродження відбувся, мовляв, у найкласичніших формах. Врешті в ній приковувало увагу стороннього читача небуденне якесь трактування цієї справи, так би мовити, — *sub special alternitatis*.

Пригадую собі те глибоке вражіння, яке зробили не мене де-які вступні ува і з першої передмови до цієї монографії.

— «Чеське питання, — казав проф. Масарик, — я не розумію тут у політичному сенсі, отже у сенсі політичної практики, але трактую його соціологічно, як аналізу всіх тих основ, котрі напрошуються самі тому, хто хоче збагнути сенс чеської історії, хто хоче пізнати, чим ми — як окрема імція — культурно живемо, що хочемо, чого сподіваємося? Які аргументи масмо для своїх національних прямувань?..»

І трохи нижче він писав:

— «Для мене чеське питання є питанням про долю людства; с п и т а н н я м с у м л і н н я »...

Це був трохи інший підход до національної проблеми, ніж той, з яким доводилося перед тим зустрічатися у революційних та соціалістичних колах, котрі в найкращому разі трактували націю, як свого роду *malum necessarium*. Для лівих ортодоксів — вона була взагалі буржуазним забобоном.

«Ceska otazka» — була отже для мене увертюрою до досліду питання поневолених народів взагалі, а зокрема — на сході Європи. Ознайомившись згодом з Драгомановим, я найшов в його відомих працях найкраще зрозуміння національних відносин у східній Європі. Так я собі сформулював масариковський «problem maleho narodu». Передовсім і конкретно це означало систематичне вивчення національного пробудження приспаних історією східно-європейських народів.

Таким чином, під впливом проф. Масарика та у зв'язку з студіюванням його чехознавчих праць, повстала моя розвідка, присвячена спеціально українському питанню та аналізі українського національного відродження, друквана на сторінках слов'янського журналу «Slovansky Prehled» (1910 і 1911 р.) під заголовком «Ukrajinška otazka».

Вже у першому її розділі, критикуючи схоластичну філологічну методу, звичайно вживану для з'ясування російсько-української проблеми, я мав нагоду покликатися на виступ проф. Масарика з цього приводу у віденському парламенті, де він у 1908 році полемізував з німецькими москвофілами на цю саму тему, відкидаючи їх філологічні аргументи, а натомість підкреслюючи значіння суспільного і політичного моменту у національному питанню, а передовсім, очевидно, національної свідомости, супроти чого, на його думку, теоретична філологія, врешті решт буде змушена капітулювати.

Я згадую тут про відношення Масарика до українського питання лише *en passant* тому, що саме пишу про це спеціальну працю, де воно буде докладно з'ясоване.

Праця над проблемою поневолених народів мене захопила. Я став, на жак моїх соціалістичних товаришів, неопітом «національного ренесансу». За це вони мене іронічно називали національним «гробокопателем» і закидували мені, що, мовляв, Масарик збив мене з певного і єдино вірного шляху соціалістичного інтернаціоналізму і що взагалі я проваджу Сизифову роботу, викладаючи чи пишучи про поневолені народи, над якими історія давно вже перейшла до денного порядку і що тому немає жадної рації даремно гальванізувати цих історичних мерців.

Щоб закінчити про це, мушу тут ще додати, що дальші мої праці на національні теми, напр., про фінляндське питання або більша книга про «Поневолені народи царської імперії», книжка, яка опинилася на денкинському індексі *librorum prohibitorum* та у 1920 році була у Києві спалена, генетично всі повстали під цим вище згаданим впливом масариковської філософії та ідеології національної проблеми. Врешті і мій проєкт націології та націографії є, власне, спробою реалізації одного з наукових побажань про потребу окремої соціологічної дисципліни для досліду нації, не раз і при різних нагодах висловлених проф. Масариком в його працях.

6.

Але щоб не відхилитися занадто від хронологічного порядку, вертаю знову до 1908 року, котрий взагалі залишив у мене багато спогадів про проф. Масарика. Отже, весною цього року він виступав у віденському парламенті з приводу української справи, про що я згадував вище. Це був цікавий захист самостійности української нації соціологічною методою та належна відправа всім тим політичним спекулянтам, котрі хотіли хитро зневажити авторитет науки (славістики) — для повалення нелюбої їм української справи.

Згодом проф. Масарик прислав мені текст цієї промови у стенографічному протоколі з відповідного парламентського засідання, власноруч-

но затитулувавши її «Polen und Ruthenen». Під час трусу і заарештування мене на початку всесвітньої війни, поліція не знала чому забрала у мене цю стенограму. Я докладно зreferував цей його виступ на сторінках «Української Жити» (1912 р. ч. ІУ) у статті—«Проф. Т. Г. Масарикъ обь українскомь вопросѣ».

(Далі буде)

О. Бочковський

3 життя й політики.

— З'їзд ВКП, як завершення ліквідації комуністичної партії, як партії. — Висновки з нього. — Український робітничий рух і українська соціал-демократія. — Українські с.д. за кордоном. — Їх організаційна робота. — Їх ідейні роздоріжжя.

Коли пишуться ці рядки, в Москві відбувається з'їзд всесоюзної комуністичної партії. При тому опізненню, з яким доходять за кордон совітські газети, в дану хвилину не можна мати всіх тих матеріалів, які потрібні для повної і докладної оцінки цього з'їзду, рішення якого будуть мати першорядне значіння для всіх совітських держав, зокрема для України. Але й по тих звістках, які подає закордонна преса, звістках уривочних і несистематичних, можна проте зробити висновок про те значіння, що його має з'їзд для майбутньої долі комуністичної партії. Немає сумніву, що він ставить хреста над комуністичною партією, як партією, що він довершує її перетворення в знаряддя для панування всесоюзного диктатора Сталіна, що він закінчує її відрив від тих робітничих мас, на які ніби то вона хотіла спиратися. Процес остаточного перетворення партії в знаряддя диктатури на цьому з'їзді, де участь опозиції була цілком унеможливлена, де всі рішення приймалися одностайно, де провадилися суперечки відносно того, чи задовольняючу форму носило каяття Томського і Рикова, виявився з повною виразністю і ясністю.

Але завершує цей з'їзд не тільки процес історії комуністичної партії в совітських державах; більше того, закінчує він певний період історії соціал-демократії в бувшій Росії. Не треба забувати того факту, що ідеологія большевизму, його організаційні і тактичні принципи, склалися в рядах російської соціал-демократичної партії, що історія большевизму є одна з сторінок історії російської соціал-демократичної робітничої партії. Російський соціал-демократичний рух мав ту особливість, що, розпоряджаючи великою кількістю марксистської інтелігенції, він мав до діла з чисельно слабою, несвідомою і аморфною робітничою класою. Теорія не могла бути перевірена і виправлена практикою робітничого руху, безпосереднім впливом і активністю самих робітничих мас. Тим то і сталося, що, хоч російська соціал-демократія й мала в своїх рядах таких теоретиків міжнародного значіння, як Плеханов і Аксельрод, фактично в рядах партії набрали все більше значіння й впливу анархистично-благістські концепції Леніна. Процес розвитку цієї групи, з якої склалися теперішня комуністична партія, закінчився теперішнім з'їздом. По-за цією групою від колишньої впливової в Росії партії лишилася лише емігрантська група Абрамовича і Дана, позбавлена більшого впливу і значіння, група т. зв. інтернаціоналістів, які на протязі багатьох років з гідним жалю усердя змагаються знайти той стілець, на якому б вони мали твердо сісти.

Цей сумний підсумок історії російської соціал-демократії, ці манівці, на яких вона опинилася, мусять бути пересторогою і застереженням для соціал-демократичних партій всіх країн і народів, яким доводиться

працювати серед несвідомого і аморфного пролетаріату. Бо тільки наявність масового робітничого руху створює для соціал-демократії кожної нації ту гарантію, яка забезпечує її провідників від ухилення на манівці.

* * *

Ті рефлексії, які викликає теперішній з'їзд комуністичної партії, мимо волі обертають думку до ближчої і важнішої для нас справи — справи українського соціал-демократичного руху і тої партії, яка цей рух репрезентує. Не треба доводити, що не тільки з поглядів інтересів соціалістичного руху, але й з погляду повноти й всесторонності розвитку національного життя, справа майбутности українського соціалізму і української соціал-демократії являється питанням першорядної ваги. В кожній модерній нації соціалістичний рух являється неминучим складовим елементом національної культури; культурні, політичні і економічні потреби робітничої класи в кожній нації обслуговуються в першу чергу соціал-демократією. Відсутність або слабкість соціал-демократії серед даної нації веде за собою неминуче слабу або ж і ніяку участь робітничої класи в національному життю даної нації. Це є лише частина аргументів, в силу яких справа майбутности української соціал-демократії мусить привертати до себе увагу не тільки вузько партійних кол, але й нашого ширшого демократичного загалу.

При тих умовах, в яких перебував український рух взагалі, український робітничий рух зокрема, являється цілком зрозумілим і природним, що УСДРП до революції не могла створити з себе масової партії. Була це передовсім інтелігентська група з певним робітничим проширванням, яка, не зважаючи на свою довгу історію, проте не встигла сконсолідувати остаточно і виробити певні єдині загально визнані принципи партійної тактики. Вплив російської соціал-демократії фатально відбився на українській соціал-демократії, утворивши в ній течію близьку до російського большевизму; їм протистояла група, яка хотіла створити для української соціал-демократії ту тактичну лінію, яка би відповідала складности наших національних обставин. Тим то й сталося, що в рядах одної і тої партії в свій час працювали люди, які під час нашої боротьби за державність зайняли діаметрально протилежні позиції — з одного боку В. Винниченко і М. Порш, і з другого боку С. Петлюра й А. Лівичий.

Згадуємо ми про цей дореволюційний, так мовити, дитячий період в історії української соціал-демократії не для того, щоб ставити їй його на карб; був він, як ми зазначили, цілком природним і неминучим. Підкреслимо ми це для того, щоб виявити всю важність й необхідність для українських соціал-демократів, які пробувають за кордоном, в умовах вільного політичного режиму, подбати нарешті про те, щоб виявити справжнє обличчя партії, формулувавши основні позиції, — й ідеологічні й тактичні, — українського марксисту, які могли б пізніше бути використані, з необхідними додатками й поправками, практикою українського робітничого руху на Україні після упадку совітського режиму. Завдання само собою не легке і непросте, але завдання, розв'язання якого полегшується тим, що українські соціал-демократи мають можливість використовувати досвід і практику міжнародного робітничого руху.

Хто відновить собі в пам'яті діла й дні українських соціал-демократів за кордоном, той не може не прийти до висновку, що для українських соціал-демократів час перебування за кордоном в зміслі виконання цих завдань був пропачним часом. Не згадуємо вже про те, що кількість випущеної українськими соціал-демократами літератури за час перебування на еміґрації є мінімальна, що вона абсолютно не відповідає тому питоному тигреві, який займала українська соціал-демократія в українському життю і тій кількості інтелігентних сил, які вона за кордоном мала. Не торкаємося питання про те, чи використали українські соціал-демократи можливості для поширення своїх ідейних впливів серед еміґрантських мас; не будемо розв'язувати справи про те, як це сталося, що, наприклад, з тих тисяч академічної молоді, які перейшли через високі школи — ук-

раїнські і чеські — в Чехословаччині в рядах с.-д. опинилися лише випадкові одиниці. Спинимся на тому лише, як українські соціал-демократи використали ті сили, з якими вони прийшли на еміграцію, чи вдалося вдержати їм в організованому стані й заховати, так мовити, набутий капітал. Мусимо констатувати, що за весь час перебування за кордоном укр. соціал-демократів в тій організації їх, яка взяла на себе репрезентацію української с.-д. за кордоном, спостерігається систематична і невпинна втрата членів, а між ними і таких людей, які являються основоположниками партії. Втрата старих членів і розпорошення українських с.-д. сил йде різними шляхами. Захопив українських соціал-демократів процес збільшення і зміновіховства; з тих людей, які опинилися по той бік барикад і які відігравали в партії колісальну роль, пригадаємо таких осіб, як В. Винниченко, В. Мазуренко, М. Порш, М. Шадлун і О. Мерклінг. Ціла низка людей одійшла од організаційного зв'язку з офіційною організацією у. с.-д. за кордоном «добровільно» (беремо цей вираз в лапки, бо з боку перевірити ступень добровільності трудно); серед них назвемо Антоновича, Б. Матюшенка, М. Матюшенка, О. Безпалка, А. Лівичуцького, С. Тимошенка. Де-кого теперішнє офіційне представництво у. с. д. за кордоном вважає потрібним завісити в правах членів партії, — в ч. 6. «Соціал-Демократа» оголошено постанову Закордонної Делегації УСДРП про завішення в правах членів партії Л. Чикаленка, П. Сікори і М. Ковальського, і про роспуск варшавської організації. Таким чином при дуже слабому припливі нових сил, розпорошення старих сил йшло й йде в вистарчаючій мірі інтенсивно. І чи воно закінчено — сказати трудно. Цей все продовжуючийся процес розпорошення очевидно являється одною з тих причин, в силу якого українські соціал-демократи на еміграції робили і роблять так мало. І справді, при мінімальном припливі нових людей і все дальшій втраті старих, з ким було і як було робити?

* * *

Але може цьому кількісному зменшенню тих українських с.-д. сил, які заховують зв'язок з організаційним центром українських с.-д. за кордоном і малій інтенсивності його роботи протистоїть якісне поліпшення цієї роботи, ясність і виразність сформулованих позицій, зазначеність і докладність тактичних ліній. На жаль, й на це останнє питання доводиться дати негативну відповідь. Знайомлючися з тим, як формулюють українські с.-д., зв'язані з організаційним центром с.-д. за кордоном, свої тактичні і організаційні позиції, надібуєш на цілу низку неясностей, суперечностей, щоб не сказати просто курйозів. Не ставимо собі ціллю вичерпати весь той матеріал, який дає їхня діяльність і їхні виступи аж в надто великій кількості. Думаємо, що вглиблюватися в цю справу врят чи варто. Бо коли потрібне і вимагає обговорення справа майбутніх перспектив і майбутнього розвитку української соціал-демократії, то є дуже сумнівним, щоби в цьому розвитку відіграв більшу роль той організаційний центр українських с.-д., який нині офіційно репрезентує партію. Отже, займатися ним варто лише остільки, оскільки. Отже, для в'яснення виразності його політичної фізіономії цілком вистарчає обмежитися кількома ілюстраціями.

В ч. 4-му «Соціал-Демократа», єдиного видання с.-д., на яке вони спромоглися після довгих років мовчання і майже повного політичного небуття, читаємо горді і урочисті слова: «Революційна партія для досягнення позитивних наслідків своєї праці не може бути консервативною що-до шляхів і способів ведення цієї праці (вище йде мова про тактику партії). В разі потреби вона без жалю ламає старі пережиті форми і навіть традиції, як що ці традиції втрачють свій колишній зміст, консервують і затримують поступовий розвиток наших активних сил. Революційна партія не може утворювати собі фетиш особливо там, де сьогодні нема і не може бути того, що мусило б бути».

Дуже пікантним є встановити після перечитання цих самовпевнених

заяв, що організаційна структура українських с.-д. закордоном, які заховують між собою організаційні зв'язки, є будована власне на утворенню фетишу там, де сьогодні нема і не може бути того, що мусіло б бути, на захованні старих пережитих форм й традицій, хоч ці традиції й втратили свій колишній зміст. Нормальне організаційне життя партії було перервано в 1919 році, на початкові якого відбувся останній правомочний партійний з'їзд. На цьому з'їзді було вибрано верховну установу партії — Центральний Комітет. За одинадцять років ця центральна установа є здекомплектована цілком і вповні. Переважна більшість членів Центрального Комітету опинилася по-за його межами, де-хто з них вийшов з партії, а де-хто вже давно перебуває в партії Сталіна. Проте це очевидне зникнення і смерть Центрального Комітету партії не перешкоджає двом бувшим членам бывшего Центрального Комітету вряди-годи виступати з заявами в імені Центрального Комітету й входить в керуючий орган укр. с.-д. за кордоном — закордонну делегацію — без виборів. Як бувши члени Директорії вважають себе покликаними до виконання своїх функцій доживотне, бо на них спочиває благодать Трудового Конгресу, так само двох бувших членів бывшего Центрального Комітету партії чуються покликаними до доживотнього виконання функцій керування партією, бо на них спочиває благодать останнього партійного конгресу. Чи не є це курйозом? Само собою, партійне життя на еміграції не може розвиватися і проходити нормально й певні неув'язки і ненормальності тут мусять існувати. І ми з великою охотою були б обминули цей курйоз. Але не можна писати голосних фраз про боротьбу з фетишами і пережитими формами, коли на них будується організаційна структура тих, які про це пишуть. А з другого боку все таки, чи не слід було б переглянути цю організаційну структуру і зробити її... розумнішою, щоб од неї не одгонило такою дикою для марксиста теорією «благодаті» — так, наче по-між бувшими членами бывшего Центрального Комітету є співробітники «Епархіяльних Ведомостей»...

Від курйозів в обсягу організаційної структури до курйозів, чи кажучи м'якше, неясностей тактичних і ідеологічних позицій.

Фатальною справою для укр. с.-д., що перебувають в організаційному зв'язку за кордоном, є питання про ту роль, яку в відбудові української державності відіграють власні сили українського народу, а яку міжнародні чинники. В «Соціал-Демократі» читаємо: «Ми мусимо в своїй дальшій боротьбі рішуче і твердо стати на шлях творення власної держави н а с а м п е р е д (ростріл наш. В. С.) власними силами. Т і л ь к и (ростріл наш. В. С.) цей шлях найреальніший. Л і ш е (ростріл наш. В. С.) він як найшвидше приведе нас до звільнення від чужонаціонального насильства» (ч. 5 ст. 7). «... є д и н о (ростріл наш. В. С.) політична організація мас на Ураїні може підготувати реальний ґрунт для визволення українського народу» (ч. 4 ст. 22). І поруч з тим: «В сучасних дуже складних обставинах міжнародного життя ні один народ не може успішно провадити свою визвольну боротьбу ізольовано од світу» (ч. 6 ст. 15). «Р і ш а ю ч и й (ростріл наш. В. С.) вплив на розв'язання національної проблеми на Сході Європі будуть мати не Польща та Румунія, а Англія та Франція й напевне Німеччина, що в сучасних умовах хотять миру і за вдержання мирного стану в Європі будут боротися всіма силами» (ч. 6 ст. 16). Навіть наведена вище категорична теза про необхідність рішуче і твердо стати на шлях творення власної держави насамперед власними силами кількома рядками вище попереджена фразою, яка від категоричности тези лишає порожнє місце: автор висовує рецепти: «ніскільки не зменшуючи великого значіння тої чи іншої (ростріл наш. В. С.) допомоги з боку чужих держав для нашої визвольної боротьби» (ч. 5 ст. 7). Перечитавши ці суперечні цитати, читає очевидно при цілому бажанню не зможе зрозуміти, які власне позиції боронять українські с. д. і чого вони хотять. Так само не зрозуміти цього, коли перечитати цілі статті, з яких взяті ці цитати. Щоб зробити якусь річ зрозумілою для читача, мусить бути передовсім ця річ ясною для самого її автора.

Другою ще більш фатальною справою для с.-д. являється питання про

те, чи мають вони обмежити свою діяльність лише виконанням стисло партійних класових завдань, чи навпаки мають дбати про виконання загально-національних завдань і змагатися до координації і об'єднання всіх творчих сил української нації для здобуття власної державности. І в зв'язку з цим стоїть перед ними і не сходить з порядку денного питання про відношення про державного центру УНР. З одного боку вони заявляють: «в інтересах цілої української справи (ростріл наш. В. С.) українська соціал-демократія повинна стояти по-за всякими урядовими центрами за кордоном, бути вільною самостійною силою, бо лише таким шляхом вона своєю діяльністю може спричинитися до освідомлення та організації як найширших українських мас» («Соц. Дем.» ч. 4 ст. 22). Але з другого боку — «це не значить, що ми «протидержавна партія». Це не значить, що ми не визнаємо потреби в існуванні одного керуючого національного державного центра в нашій визвольній боротьбі»... «не може бути сумніву, що в рішучий момент, коли на Україні розвиток піде иншим темпом і буде руба це питання поставлено на порядок денний, то такий керуючий центр буде створений в одну ніч (ростріл наш. С. В.) зусиллями всіх активних національно-революційних сил нашого поневоленого народу» (ч. 4 ст. 24). З третього, нарешті, боку, висловуючи свою теорію «однієї ночі», українські с.-д. на питання, коли наїде ота «одна ніч» дають таку езопівську відповідь: «чи такий слушний час вже настав, цього ще сказати не можна. Але багато даних за те, що ми наближуємося до обставин, які неминуче поставлять перед нами вимогу коаліції певних українських політичних сил для спільної національно-визвольної боротьби» (ч. 5 ст. 9). Це є одна низка міркувань, про ступень означеності і ясності яких можуть судити самі читачі. Можемо потішити укр. с.-д., яким для визначення своїх позицій доводиться укладати такі казуїстичні позиції, лише тим, що пригадати, що в цих їхніх теоретичних шуканнях в поті чола ще раз справджується слова їхнього великого учителя К. Маркса про те, що буття визначає свідомість. Коли торішня полеміка Закордонної Делегації з ген. Сальським і матеріяли, опубліковані з приводу цього в пресі по питанню, чи приймають укр. с.-д. участь в роботі державного центру, лишила для сторонніх людей вражіння суголубої неясности, то при такому неясному «бутті», як може бути ясною «свідомість»?

А ось дві других цитати, що торкаються того часого питання, які ми лише наводимо, лишаючи їх без коментарів. Лишаємо їх без обговорення, бо не знаємо, про що вони свідчать — чи тільки про неясність чи й про авантюру: «Прапор УНР (українська незалежна демократична республіка) лишається й надалі революційним визвольним прапором на Україні, але оскільки ми хочемо освідомлювати та організувати широкі українські маси, ми мусимо цей прапор взяти в свої власні руки (ростріл наш. В. С.), ми не можемо відштовхнути від себе ці маси пропагандою цієї ідеї в імені того центра, що втратив свій авторитет в масах» («С. Д.» ч. 4. ст. 24). Отже, при роботі на Україні тактична директива — робота під прапором УНР з тим, щоб цей прапор взяти в свої руки. Натомість для роботи за кордоном дається друга директива, яка не вважає потрібним використовувати охороний кольор прапору УНР: «все, що є здатного до активної творчої праці, мусимо підготувати і організувати під прапором незалежної демократичної республіки» («С. Д.» ч. 5 ст. 8)

Можна було б продовжати перегляд тих неясностей, тої безконечної плутанини, яку виявляють українські с.-д., об'єднані коло закордонного організаційного центру, в цілій низці інших питань — в своїх проїнозах що-до розвитку подій на Україні, в своєму відношенню до селянства, навіть в своїх позиціях до Інтернаціоналу, хоч і обговорюють вони цю справу в останній час дуже старанно і усердно. Але думаємо, що і цих ілюстрацій досить.

Доповнимо лише цю характеристику ідейних позицій укр. с.-д., репрезентованих Закордонною Делегацією, ще тим, що одмітимо, що всі ці неясні і взаємно суперечні твердження висловлюються надзвичайно ав-

торитетним і недопускаючим сумнівів тоном. Автори виявляють колосальну самозакоханість і повний брак почуття самокритики; у них одних і тільки у них, на їхню думку, є патент на розуміння того, чого вимагають інтереси демократії і соціалізму; вони одні — хоч і пробувають вони, як і всі ми грішні, на еміграції вже десять років — мають право говорити, як репрезентанти українських народніх мас. Болюче і неприємно вражає цей тон, коли читаєш писання с.-д. публіцистів з рамени теперішнього організаційного центру укр. с.-д. за кордоном, так і тхне од нього—скористуюся терміном популярним в «Соціал-Демократі» — безнадійною хлестаковщиною і найбільш обмеженим хуторянством.

* * *

Наші уваги по-над міру розтягнулися. Мусимо кінчати. Кінчаємо тим, з чого почали, Хай ті манівці, на яких опинилася тепер російська соціал-демократія, будуть пересторогою і застереженням і для українських соціал-демократів. Бо шлях, на якому вони зараз стоять — принаймні стоять ті, що їх офіційно репрезентують,— він не віщує жадних втішних перспектив для майбутности українського робітничого руху, для майбутности української соціал-демократії.

В.С.

3 міжнароднього життя.

— Звіт комісії Саймона що-до справ Індії.

Англо-індуський конфлікт прибирає наче-то новий аспект, до чого спричинилося опублікування звіту т. зв. комісії Саймона.

Комісія та має вже свою історію. Складено її було років три тому, ще за часів кабінета Балдвіна, з представників усіх трьох англійських партій: консервативної, лібералів і Labour party, — під головуванням члена найменшої з них — ліберала Саймона. Це вже історичний англійський метод — для справ загально-імперського характеру складати парламентські комісії з представників усіх партій, а на чолі її ставити по можливості представника опозиції. Бо ж влада переходить од партії до партії, а загально імперські справи мусять бути незалежними од тих змін.

Комісія Саймона мала своєю метою, як про це було свого часу викладено в «Тризубі», простудювати політичне становище в Індії, зібрати відповідний матеріал та предкласти парламенту та урядові основні лінії необхідних реформ. Комісія мала працювати прискореним темпом, а по тому, що року 1919 британський уряд зараз же після підписання мирових договорів, приймаючи на увагу, з одного боку, посилення політичної свідомости індійського населення, з другого — вдячний за його допомогу метрополії під час світової війни, — виголосив для Індії початок нової ери, встановивши там перші основи конституційного та автономного ладу. Реформу цю заведено було на спробу, аби на протязі десяти літ перевірити, оскільки вона надається для урядування такою країною, як Індія, а потім, на основі того досвіду, перейти до дальших вже радикальніших у тому ж самому напрямі.

Десять літ наближалось до кінця, і комісія Саймона спішно виїхала до Індії, аби там на місці з'орієнтуватися та вивчити цілу справу, в чому, як того сподівалися англійці, мали допомогти їй місцеві політичні кола, що, здавалося, мусили б бути заінтересовані в скорому й сприятливому перебігу комісійної праці. Сталося не так, як гадалося. До англійської комісії в Індії поставилися негативно й ніхто з індуських національних політиків не захотів з нею співпрацювати, за винятком, правда, невливової групи поміркованих інтелігентських кол, групи васальних князів-магарадж та певних національних меншостей. Індійський парламент, більшість чле-

нів якого належить до індійських самостійників (сверадж — своя рада), також ухилився од співпраці з комісією Саймона, вважаючи її чужою для Індії, бо до її складу належали лише англійці. Марно доводили індусам, що в англійському парламенті, з членів якого лише й могла бути обрана комісія, на той час був лише один індус, та й той — комуніст (відомий Сакагтава, що перепав на останніх виборах).

Комісія мусіла сама ізолювано од найсильнішої політичної групи в Індії, взятися до своєї роботи. Працювала вона довго і пильно, об'їздила вздовж і поперек майже цілу Індію. Чинність її переходила при самих несприятливих умовах, бо припала на час політичних заколотів, а пізніше відомого анти-британського руху під проводом Ганді, але комісії пощастило довести своє діло до кінця. Вона зібрала вичерпуючий матеріал, і, повернувшись до Лондону, звела його до купи та систематизувала в особому звіті.

Звіт комісії складається з двох великих томів, кожен по кілька сот сторінок. Перший том дав елементи проблеми, а саме опис країни, її населення, його державну, релігійну, расову, соціальну і національну статистику. Комісія Саймона нічого нового тут подати не могла, бо ж Індія давно вивчена європейцями. Своім оригінальним і найсвіжішим матеріалом вона лише підтверджує те, що вже було відомо тим, хто хоч книжно ознайомлений був з цією країною.

Нагадаємо де-кільки даних. Індія — це цілий окремий світ, великий континент, трохи менший за Європу. Населення в ній по-над 319 мільйонів, і склад його надзвичайно різноманітний. Говорить вона на 222 мовах, в тому числі 2,5 мільйона говорять англійською мовою, хоч природних англійців там немає й 200 тисяч люду. В країні поширено сім великих світових релігій і багато дрібних вір, сект та їх відтінків. Населення розділено між собою не тільки мовою та релігією; воно належить до багатьох рас, поділено на десятки племен, що нічого спільного між собою не мають. Але головну рану завдають Індії відомі цілому світу к а с т и — одвічна місцева одміна, якої індуси порушити не мають охоти. Каст там без кінця і краю; лише один браманізм нараховує по-над 2. 300 каст, що з них кожна спадщинна і неodrивна від людини. І між тими кастами єсть одна — парії, що її члени викинуті індусами з усякого людського обороту, а таких парії в Індії десятки мільйонів.

Державно Індія так само не єдина. Приблизно дві третини населення та половина території входять до складу т. зв. спеціальної Британської Індії, — решта — це кілька десятків більш-менш незалежних держав, де правлять магараджі, місцеві давні монархи, що визнали над собою англійську зверхність. Одділити ці дві частини Індії не можливо, бо вказані васальні князівства в різних місцях вклинені до британської території, як островні шматки її.

Згідно з конституцією року 1919 в Індії урядування складалося в такий спосіб. На чолі країни стояв віце-король, призначений з Лондону, який правив за допомогою ради міністрів, що в її складі мусіло бути два члени — індуси. Законодатна влада виконувалася на англійський кшталт, двома палатами: верхньою — державною радою та нижчою — парламентом, обраним на основі певного цензового права. Названі установи вирішували всі справи за винятком тих, які торкалися загальних інтересів Британської імперії; ці справи йшли на затвердження англійського парламенту. Індія мала свої митниці, свій бюджет, свої закони, але військо її було частиною імперської армії і стояло під командою високої англійської старшини.

Комісія Саймона мала дати відповідь на запитання: як освідчилася ця система на протязі десяти літ. Відповідь на те дано в другому томі комісійного звіту. Комісія визнала сучасний стан речей в Індії впрост незадовольняючим і запропонувала радикальну реформу системою індійського урядування. В основу реформ вона ставить ідею майбутньої федералізації цілої країни, накреслюючи зараз лише ті шляхи, якими можна і треба йти до зазначеної мети.

Сучасна система централізованої Британської Індії має бути зрушеною. Замість того країна мусить бути розділена на дев'ять великих провінцій, відповідно територіальним умовам та інтересам населення. Кожна провінція мала б законодавчі установи для місцевих справ, обрану на основі значно поширеного — без розділу каст, віри і статі виборного закону. Виконавча ж влада мала б належати раді міністрів, відповідальних перед вказаним провінційним парламентом, а на чолі цілої провінції стояв би представник верховного характеру.

В Делі, біля віце-короля, верховного правителя Індії, замість двох палат має бути встановлена Федеральна Рада із представників місцевих законодавчих установ. Федеральній Раді належали б функції загального законодавчого порядку, але загально-індійська адміністрація, як то було й до свого часу, відповідальна не перед нею, а перед англійським парламентом через британського міністра колоній. Поруч з Федеральною Радою, призначеною для справ Британської Індії, має бути утворена ще Рада Великої Індії, до складу якої входило б двадцять представників вказаних вище індійських провінцій та десять членів, що представляли б васальні індійські князівства. До компетенції Ради Великої Індії мали б входити справи загально-індійського характеру і мала б вона голос лише дорадчий, підлягаючи віце-королеві.

Такі загальні лінії запропонованої комісією Саймона реформи Індії. До цього треба ще додати, що із загально-індійського комплексу має бути виїнята ціла Бірманія, бо знаходиться вона з Індією у формальному зв'язку, як також і те, що північно-західній провінції, що лежить на кордонах Афганістану, мали б бути надані поширені автономні права щодо політичного самоврядування.

Звіт комісії Саймона зробив велике враження, як в Англії, так і в Індії. Індуські націоналісти, явна річ, цілком незадоволені, вони вже й дали публічну відповідь, організувавши протестні маніфестації та спаливши портрети членів комісії та зшитки, що мали собою означати друкований комісійний звіт. Що-до Англії, то її політична опінія висловилася з приводу звіту майже однодушно в той спосіб, що проєкт комісії Саймона — це британські уступки Індії, даліше яких не може піти ні одна англійська влада.

Як здається, такої самої думки тримається й голова сучасного робітничого кабінету Мак-Дональд, що призначив на осінь, — десь на жовтень місяць, утворення спеціальної комісії в Лондоні, де б «за круглим столом» зійшлися англійці з індусами, обговорили б справи та прийшли б до того чи іншого рішення. Те саме виголосив і віце-король в Делі, завіривши індусів, що його торішня заява про те, що Англія хоче довести Індію до стану домініона, зостається в силі.

В Індії зараз націоналістичні заколоти начеб-то притихають, і можна було б сподіватися, що індуси через де-який час повернуться до більш поміркованих методів чину. Але до осені ще далеко, і не знати також, хто на той час буде у влади в самій Англії, і чи не доведеться консерваторам продовжити справу, виголошену робітничим кабінетом? Ця можлива зміна влади англійцям не завдасть, але як до того поставляться в Індії? На всі ті питання може одповісти лише час.

Observer.

† Полковник М. Фролов.

(Некролог)

В молодому віці, в розцвіті сили помер полковник Михайло Фролов, який був в нашій армії командиром 3-го Кінного полку. Містимо присвячені пам'яті покійного рядки, що їх прислали нам його земляки-донці.

* * *

Ми довідалися про смерть одного з наших чільних борців — полк. М. Ф. Фролова. Ця несподівана звістка нас дуже засмутила, бо ж з особою дорогого нам небіжчика ми втратили одного з найнепохитніших борців за волю козачу.

Як жива встає перед очима яскрава, могутча постать міцного духом борця за правду, чесною служителя свого обов'язку, вояка-лицаря та доброго політика. Цей невтомний працівник, вірний оборонець батьківщини, загинув у зовсім ще молодому віці. Смерть його для нас, козаків, невимовна втрата. Ми не забудемо найбільшої його заслуги, як першого піонера, що високо підняв прапор боротьби за козаче діло.

Не говоритимемо тут багато про роль М. Ф. Фролова в історії нашого козачого визволення, про діяльність його, як вояка-лицаря та яко політика-патріота, що заснуванням Вільного Козацтва привернув до праці на козачому ґрунті найактивніші елементи козачої молоді. Вони до того часу знаходили вихід своїй енергії в діяльності російських організацій і, потопавши в московському морі, без жадної користі гинули для рідного краю.

Покійний народився у Новочеркаську. Був сином директора гімназії у Н-Черкаську, яку й скінчив. Після того він закінчив військову школу. У році 1917, як командир — спочатку сотні, а потім полку — воював на північному донському фронті проти большевиків. Тут він показав себе дуже хоробрим, безстрашним. Денікинське командування перекинуло його на фронт проти України, але цей патріот зо всім своїм полком перейшов на український бік. Перейшов одкрито, нікого не неволюючи, й за його покликом пішов увесь полк, виключаючи лише 4 старшин. Перейшов, щоб аж до останнього боротися поруч з українцями за волю козачу — з спільним ворогом.

Після окупації України, перейшов разом з своїм полком і всією українською армією за кордон України до Польщі, а потім переїхав до Ч. С. Р. Тут спочатку він був секретарем «Пути Казачества» й тут об'єднував козацьку молодь на ідеалах самостійности козачої та підготував ґрунт для організованого виступу козаків-самостійників.

Після того, як йому не повелось повернути на шлях козачої самостійности «Путь Казачества», він разом з організованими лавами Вільного Козацтва, закладає свій журнал «Вільне Козацтво — Вольное Казачество», якого був першим редактором.

В останній час він працював у різних державах над об'єднанням козацтва на тих основах, які були символом віри його послідовників, а також старався як найтісніше зв'язати ідеї й стремління козаків на еміґрації з рідним краєм під московською окупацією.

Серед цієї відповідальної, тяжкої, але такої плідної й такої почесної праці й зносила його невблагана смерть.

Поховано його 13. VII. с. р. в Літомише, коло Моравської Тшебови, в ЧСР.

Його смерть, вирвавши з наших рядів улюбленого командира й першого громадянина, спонукує нас з подвійною енергією взятись за ту працю, яку провадив він. Це буде — найкращою пошаною його пам'яті.

Заклик Головної Еміґраційної Ради.

З усього цивілізованого світу підіймаються однодушні протести проти релігійних переслідувань, які переводять большевицькі правителі, проти скасування волі сумління, проти терору, який панує в країні совітів.

Але правительтво московське не задовольняється тільки з того, що силою накидає свій політичний режим: воно руйнує економічно народи, які мали нещастя потрапити під його панування.

Коли влада совітська має утруднення фінансові, то їй мусять виручати найбагатші республіки союзу, і в першу голову Україна. Система примусового продажу збіжжя, реквізиції (що по суті є справжнім грабуванням селян) вже протягом років руйнують Україну.

До всього того лиха ще додається тепер уславлена колективізація села, утворення хліборобських комун, що абсолютно протирічить індивідуальному духові українського селянства. У нього віднімають, на користь комуні, його худобу, його знаряддя господарські, все його добро, що його він надбав довгими роками праці. Всі ці заходи, які комуністи вважають за триумф їхньої доктрини, в дійсності мають тільки одну мету: зруйнувати селян більше чи менше заможних і таким побитом знищити активний спротив України проти окупантів московських. Але ясно, що цей новий соціальний режим дає наслідки цілком протилежні бажанням окупантів, і українські селяне дають енергійну одсіч заходам большевицьких агентів. Грабунок, під прикриттям колективізації українського села, йде в парі з терором, нечуваним досі, який виявляється в тисячах арештів, масових засланнях на Сибір та Соловецькі острови, в сотнях розстрілів. Рішучіші з-поміж селян відповідають жорстокою помстою; інші, в одчаї, шукають порятунку, тікаючи до Польщі та Румунії. Нарешті трапляється багато випадків самогубств серед селян.

Двічі большевики призвели Україну до голоду (в р. 1921 і в р. 1929). Нема сумніву, що терором і сучасною колективізацією вони ще раз вкинуть край в найгірше нещастя. Фатальний розвиток подій не може бути спинений декретами нерозумними, які намагаються приховати жалюгідні наслідки колективізації.

Увесь світ повинен зрозуміти, що Україна знаходиться на передодні справжнього голоду, що пограбована й зруйнована вона живе з дня на день, що в неї видарають останній шматок хліба, потрібний для її власних дітей.

Іменем великих мас української еміграції, розсіяної по Європі, ми звертаємося до цивілізованого світу з гарячим закликком, просимо не підсилювати ганебної торгівлі совітів, не купувати хліба з України, вкритого кров'ю наших селян, не фінансувати окупаційної влади російської на Україні.

Наша отчизна прагне до свободи, миру, поступу. І було б нелюдським давати підтримку, якاب вона не була гнобителеві, режимові, який веде на смерть увесь наш народ.

**Не купуйте хліба, вкраденого на Україні!
Припиніть торгівлю з совітами!**

Провадячи торгівлю з совітами, ви підтримуєте окупаційну російську армію на Україні, ви підтримуєте грабж, терор, голод, ви допомагаєте правительству московському продовжувати його панування, ви допомагаєте йому вести підступну пропаганду в широкому світі, ви сприяєте політичним замахам, які скеровано проти вас самих, проти цивілізації світової.

Червень, 1930.

В Парижі.

Головна Рада Української Еміграції.

З діяльності уряду Української Народньої Республіки.

Пан Голова Ради Міністрів одбув недавно велику подорож, побувавши в Празі, Варшаві, Букарешті, Софії і Константинополі. Головною метою її було ознайомитися ближче з становищем нашої еміграції на Балкані, з умовами, в яких вона перебуває, вияснити її потреби та поновити безпосередній контакт з її провідниками.

Разом з тим подорож мала завданням ввійти від імени Головної Еміграційної Ради в зносини з Вселенським Патріярхатом, висвітлити перед ним сучасне становище церкви на Україні та релігійні потреби нашої еміграції і можливості їх задоволення. Вселенський Патріярх, уділивши аудієнції В. Прокоповичеві і з великим інтересом поставившись до порушених ним питань, передав через його своє благословення всій українській еміграції.

Перебування своє в різних центрах скупчення нашої еміграції, Голова Ради міністрів використав для того, щоб одбути цілу низку нарад з нашими чільними політичними і громадськими діячами.

Докладніші відомості про подорож В. Прокоповича та про його перебування в різних містах буде подано в наступному числі.

Хроніка.

З Великої України

Виключення з Академії Наук академиків Єфремова і Слабченка. На останній сесії Академії Наук односторонньо виключено з числа членів Академії Наук академиків Єфремова та Слабченка. («Прол. Правда» ч. 164 — 18. VII).

Новий президент ВУАН. Президентом ВУАН обрано на місце померлого акад. Заболотного—академика О.О. Богомольця, який працює в Москві. Подаючи коротку біографію акад. Богомольця, совітська газета зазначає, що новий президент працював «в паризькому та сорбонському університетах». («Прол. Правда» ч. 164 — 18. VII).

«Чистка» в Академії Наук. Комісія чистки для співробітників Всеукраїнської Академії Наук приступила до роботи. До складу цієї комісії увійшли робітники київського Червонопрапорного й паровозоремонтного заводів, Сталінського металургійного заводу та инш. Комісія розділилася на 11 «робітничих бригад», які почали «обслід і вивчення діяльності всіх установ Всеукраїнської Академії Наук у процесі практичної роботи». («Ком.» ч. 191 — 13. VII).

Проект бюджету Академії на 1930-31 рік складено Академією в сумі 1.900.000. карб. Крім того, Академія хотіла б витратити 1.000.000. карб. на нові будівлі та 500.000. карб. на збільшення платні. («Прол. Правда» ч. 163 — 17. VII).

Харківські робітники «обізнають ся з роботою Української Академії Наук». Харківський електричний завод ДЕЗ надіслав до Києва 75 робітників-

делегатів для «обізнання з роботою Всеукраїнської Академії Наук і для шільного зв'язку з нею».

Робітників в Академії зустрінуто було в бібліотечній салі ім. Антоновича віце-президентом Академії Воблим, неодмінним секретарем Корчак-Чепурковським, ще кількома академіками та секретарем «партосередку» Академії Артемським. Академик Граве розповів робітникам про свою книгу «Теорія механіки», а акад. Крилов - про роботу своєї катедри. З доповіді Артемовського з'ясувалося, що при Академії є «партячейка» в складі 5 академиків та 19 наукових співробітників.

Робітники в своїх промовах вимагали, щоби Академія віддала свої сили для «соціалістичного будівництва» та запросили академиків прибути до них до Харькова «для живого зв'язку, бо велика робота, яку Академія проробила, ще невідома харківським робітникам».

Віце-президент Академії Воблий відповів, що він вислухав робітників з великим задоволенням, а акад. Граве просив робітників з ним листуватися. На закінчення прийняття робітники спільно з академіками зфотографувалися. («Прол. Правда» ч. 156 з 9. VII).

— Реорганізація Народнього Комісаріату Освіти. За постановою Ради Народніх Комісарів сов. України на Народній Комісаріат Освіти покладено ідеологічне, навчальне та методичне керівництво освітою на Україні, включаючи й ті навчальні заклади, що їх тепер передано у відання инших народніх комісаріатів. На чолі комісаріату Освіти буде стояти комісар та чотири заступники, при яких буде утворено «раду культурного будівництва», зложеною з представників инших народніх

комісаріятів, професійних спілок, господарських об'єднань та громадських організацій. Комісаріят буде поділено на 9 секцій й при кожній секції буде організовано «секторіяльні наради» («Ком.» ч. 173 з 27. УІ).

— П л а н и і д і й с н і с т ь . Рада Народніх Комісарів сов. України установила такі контингенти набору до високих шкіл на Україні в році 1930-31: до інститутів — 44.615 осіб, до технікумів — 90.000 за два рази — в-осени й весною. Ця норма є втричі більшою проти минулого року.

Робітничі факультети й професійні школи можуть дати лише 16.000 студентів. Решту «пролетарського» студентства більшовики думають набрати «індивідуальним порядком».

В-осени треба буде забезпечити житлом 15.000 студентів, примішень, одначе, є тільки на 9.000 чоловік. Такий самий стан є і з шкільними приміщеннями, шкільним приладдям і професорським складом — всього дуже мало для виконання планів. («Ком.» ч. 174 з 28. УІ).

— «А к а д е м і я Н а р о д н ь о ї О с в і т и ». Колегія Народнього Комісаріату Освіти сов. України ухвалила утворити «Академію Народньої Освіти» для підготовки керівних кадрів народньої освіти з робітників. («Прол. Правда» ч. 156 з 9. УІІ).

— Р е о р г а н і з а ц і я « с е м и р і ч о ю ». Народній Комісаріат Освіти сов. України ухвалив реорганізувати в шкільному році 1930-31 всі сільські семирічки в районах, де переводиться посилену колективізацію, на «школи колгоспної молоді». Реорганізацію має бути переведено на засадах «сполучення теоретичного навчання з виробничою та громадською працею». («Ком.» ч. 182 з 4. УІІ).

— К у р с и д л я н а й м и т і в д л я п і д г о т о в к и і х д о в и с о к и х ш к і л . Світі Народніх Комісарів України постановив організувати в Тирасполі та в усіх окружних центрах України 10-тимісячні кур-

си для підготовки 1200 наймитів і бідняків до вступу на робітничі факультети. («Ком.» ч. 174 з 28. УІ).

— Б е р л і н с ь к и й Р о б і т н и ч и й т е а т р в К и і в і . В Києві на гастролях був Берлінський Робітничий театр. Ставилося німецькою трупкою між іншим «Ціанкалі» — п'єса, протестуюча проти німецького законодавства що-до заборони робити жінкам аборти («Ком.» ч. 174 з 28. УІ).

— Ж и д і в с ь к а к а п е л а б у д е д е р ж а в н о ю . На початку серпня місяця жидівська капела «Євканс» виїжджає з Києва на гастролі по Україні — до Дніпропетровського, Черкас, Кременчуку, Запоріжжя, Зінов'ївського, Херсону, Миколаїва, Просяурова, Кам'яця—Подільського й инш.

З 1 жовтня ця жидівська капела стає державною. («Прол. Правда» ч. 158 з 11. УІІ).

— К о н к у р с н а о п е р о в и й т е а т р у Х а р ь к о в і . Більшевиками оголошено міжнародній відкритий конкурс на проєкт оперового театру в Харькові. Театр розраховується на 4.000 місць. Встановлено 12 премій за кращі проєкти. Перша премія — 10.000 карб., друга — 8.000, третя — 6.000, четверта — 5.000, п'ята — 4.000, шеста — 3.000, сема, восьма та девята по 2.000, десята, одинадцята та дванадцята по 1.500 карб. («Ком.» ч. 171 з 25. УІ).

— З н о в у н а с е л а п о с и л а ю т ь с я р о б і т н и к и д л я в і д і б р а н н я у р о ж а ю . На села ухвалено послати з міст 500 робітників «на допомогу селу в хлібозаготівній кампанії». Для всіх командирюемих утворюється спеціальні курси, на яких робітникам буде дано «основні засади політики партії на селі» й буде ознайомлено їх «з практичними завданнями наступних жнив і хлібозаготівньої кампанії». («Прол. Правда» ч. 158 з 11. УІІ).

— В и к р и т т я п р о т и с о в і т ь с ь к о ї о р г а н і з а ц і ї у ч н і в . В Велико-Токмансь-

кій школі ім. 1 травня на Мелітопольщині викрито таємну протисовітську організацію учнів, якою руководила учениця 7 класи. Ця організація, за «Пролетарською Правдою», мала на меті «сіяти ворожнечу між дітьми різних національностей у школі й зокрема цькувати євреїв». Члени організації зривали в школі совітські плани роботи, нищили стінну газету в школі, псували портрети революційних діячів, розсилали анонімні листи комуністам та поширювали чутки про те, що «ось незабаром прийдуть поляки й відновлять самостійну Україну».

Після викриття цієї організації, більшовиками було розпущено учительський склад школи та звільнено завідуючого школою. Де-яких учителів звільнено з забороною їм взагалі працювати на педагогічному полі. Учнів — активних членів організації — також звільнено зі школи. («Прол. Правда» ч. 146 з 27. VI).

— У к р а ї н і з а ц і я. На шахті Шеглівка понад 60 відсотків робітників — українці. Є клуб і бібліотека, але скрізь робота провадиться російською мовою.

— В заводському комітеті Сталінського заводу, як і в клубі, всю роботу переводиться російською мовою, хоч протоколи комітету й пишуться по українськи.

— Кооператив «Червоний Хемік» тресту «Донсода» постановив розповсюдити українську книжку між робітниками. Але в дійсності, ті, від кого то залежало, постачали робітникам такі книжки, як «В стране кочевников», «Сообщество животных», «Зоологические экскурсии» й т. под. Серед всіх цих книжок українських було лише 0,01 відс.

— «Агітпроп» одного з комуністичних осередків на заводі ім. Ворошилова, діставши від Центрального Комітету комуністичної партії України директиви що до заводу в українській мові, заявив: «Дайте мені цю постанову російською мовою, а цією мовою я не можу провадити зборів».

— Макіївський місцевий комітет звернувся по книжки для своєї бібліотеки до сталінського «бібліолектора». Коли там запропонували взяти замість російських книжок певну частину українських, то місцевий комітет цілком відмовився від книжок і удався по книжки до Московщини.

— З 340 заводських і копальняних газет на Артемівщині українізовано лише 5. В багатьох газетах українізація не йде далі заголовка, написаного по українськи. («Ком». ч. 184 з 6. VII).

— Ж и д і в с ь к і з д о б у т к и на У к р а ї н і. В Києві почали видавати жидівську газету. З цього приводу «Комуніст» зазначає, що Київ стає визначним осередком жидівської культури; особливо останніми роками в Києві збільшилося число жидівських культурно-освітніх установ та різних жидівських учбових закладів, де уживається виключно жидівської мови. В Києві також відкрито жидівські відділи при різних високих школах («Прол. Правда» ч. 152 з 4. VII).

— С е л я н с ь к и й т е р о р. В селі Дубрівному на Чернігівщині забито з рушниць члена колгоспу «Перемога» — Молойка, коли він йшов уночі зі зборів додому. («Прол. Правда» ч. 161 з 15. VII).

— В селі Желепухи, Мошинського району на Черкащині селяне спалили увесь сінокос с.-г. артілі. («Ком». ч. 191 з 13. VII).

— Селяне хутору Ново-Садовки, Гришинського району на Артемівщині напали на члена колгоспу «Шлях до соціалізму» — Рутченкова й побили його мало не на смерть. («Ком». ч. 195 з 17. VII).

— У селі Тростянци Червонобаєвського району на Черкащині селяне забили комсомольця Слюсаренка і кинули його тіло до річки. Заарештовано 6 селян. («Ком» ч. 191 з 13. VII).

— У Володарському районі на Маріупольщині селяне надіслали анонімного листа до колгоспників такого змісту: «Не готуйтеся до жнив — все одно

спалимо». («Ком.» ч. 183 з 5. VII)
— В житі однієї артїлі в селі Мажарівці на Полтавщині знайдено шматки заліза, залишені там селянами, щоб колгоспники зламали жниварку. («Ком.» ч. 190 з 12. VII).

— Ж н и в а п о ч а л и с я п о всій Україні. Не готові, одначе, для хліба складні приміщення, бракує транспортних засобів, немає мішків та брезентів. («Прол. Правда» ч. 162 з 16. VII).

— До жнив на Полтавщині не підготовлено машини. Треба було відремонтувати 6410 збіральних машин, а відремонтовано всього 1946. Молотарок треба було відремонтувати 2353, а відремонтовано лише 518. Двигунів на ремонт чекає 706, з яких лише 407 справлено. Зі 142 тракторів, ткі потребували ремонту, відремонтовано лише 99. («Ком.» ч. 171 з 25. VI).

— П о ч а л и с я й х л і б о - з а г о т і в л і. На півдні України уже почалися і так звані хлібозаготівлі. Хліб селяне мусять здавати большевикам цілими валками. («Прол. Правда» ч. 158 з 11. VII).

— Д е з о р г а н і з а ц і я т р а н с п о р т у. В наслідок дезорганізації на залізницях, не можна виконати навіть тих можливостей, які сучасний стан залізниць дозволяє. Так, наприклад, Катерининська й Донецькі залізниці за перше півріччя біжучого господарського року не виконали плану щодо перебігу паровозів та вагонів. На Катерининській залізниці пересічний добовий перебіг паротягів становив лише 128,2 кілом. замість 147,5, перебіг вантажних вагонів — 56,1 замість 66,5 кілом. На Донецькій залізниці пересічний добовий перебіг паротягів становив 143 кілом. замість 160, а перебіг вагонів — 68,5 замість 85 кілом. На цій самій залізниці за розписом відправлялося лише 82 відс. товарних паротягів, а прибувало за розписом тільки 51 відс. («Ком.» ч. 173 з 27. VI).

— За перших дві декади червня місяця Донецькі залізниці не виконали своїх завдань і що-до

планів добового навантаження. Замість 6140 вагонів кожної доби навантажувано пересічно тільки 5379 вагонів у першій та 5607 у другій декаді. Найгірше навантажувалося вугілля. Замість 3553 вагонів що-дня навантажувалося лише 2930 у першій та 3056 вагонів у другій декаді, усього ж за 20 днів червня недовантажено 6350 вагонів вугілля. Протягом цих двох декад недовантажено також 3770 вагонів будівельних матеріялів.

Велика кількість катастроф на залізницях та дрібних аварій не зменшується також — наслідком низької трудової дисципліни. («Ком.» ч. 171 з 25. VI).

— З-за браку матеріялів, до осінніх перевозок хліба не буде приготовлено багато вагонів, чому і плани перевозок хліба не буде виконано. Для ремонту вагонів на Південних залізницях, наприклад, потрібно 7,7 тон дахового заліза, а с його всього 0,9 тони; кутового заліза треба 60 тон, а с всього 6 тон. («Прол. Правда» ч. 146 з 27. VI).

— З а н е п а д в у г і л ь н о ї п р о м и с л о в с т и. За останніх 9 місяців Донецький басейн не додав 735.000 тон вугілля. («Ком.» ч. 183 з 5. VII).

— С т о в і д с о т к і в б р а к у. Велико-Токмацький завод на вози дав 100 відс. браку. Всю першу партію возів, більше ніж в 1.000 штук, треба було переробляти, бо колеса були розраховані на одну тону, тоді як вози мали бути п'ятитонними. В самій конструкції воза був такий ряд дефектів. («Ком.» ч. 175 з 29. VI).

— Т е к с т и л ь н і в и р о б к и п о к а р т о ч к а х. Заведено карточки на текстильні виробки, які надалі будуть продаватися виключно членам кооператив. Нитки видаватимуться по 1 катушці на 1-2 чоловіка, простирадла — одно на родину до 3 осіб, так само фуфайки, штани, панчохи. («Ком.» ч. 190 з 12. VII).

— С о в і т ь к и й р о б і т н и ч и й к о о п е р а т и в. В Нікопольському робітничому кооперативі скрізь неймовірний бруд.

Крам зберігають погано, лантухи з крамом лежать на підлозі, поруч цукру й чаю — крем для взуття. Багато лантухів ушкоджено пацюками. На складі з минулого року лежало 22 лантухи з зіпсованою крупою. Цю крупу змішали з 40 лантухами доброї крупи й так продавали. Контролю немає й тому товар з кооперативу розбазарюється. Перевірки крамниці не було з 1927 року. («Ком.» ч. 183 з 15. УІІ).

— В к о м у н а х . В комуні «Маяк Ільіча» Бориславського району на Херсонщині: «Вийдуть люде сапувати, прикажчик ззаду з палочкою походить, потім ляже в холодильник й читає газету, поглядає лише, чи всі роблять. Культуроти ніякої нема; живуть комунари в поганих будинках, неохайно. Чимало випадків чиновницького ставлення до рядових членів підриває авторитет комун серед навколишньої людности».

— У селі Феліксівці, Липовецького району на Вінниччині, артіль ім. Шевченка розпадається. На 250 дворів колективізовано 112, але що-дня селяне подають заяви про вихід і кількість членів артілі все меншає. («Ком.» ч. 184 з 6. УІІ).

З життя укр. еміграції.

У Франції.

16 липня в Парижі відбулося під головуванням п. Гольдена засідання Шкільної Підкомісії Дорадчої Ради при Високому Комісарі по справах біженців. На засіданні були присутні представники українських, російських і жидівських організацій, що беруть участь в Дорадчій Раді, представники інтернаціональних благодійних установ, які входять до складу вищезазваної Ради, а також представник Високого Комісара у Франції п. Пон.

Предметом праці підкомісії був розгляд доповіді в справі допомоги дітям біженців, що його виробив, після переведеної анкети, секретаріат підкомісії.

Після відповідних поправок, згаданий доклад було стверджено

і він має бути переданий для дальшого вжитку Високому Комісаріатові по справах біженців.

Між іншим, присутні на зборах представники громадських організацій висловили побажання, щоб Високий Комісаріат розпублікував до загального відома дані доповіді, надзвичайно цікаві.

— До Франції, а саме до Парижу приїхав з Чехословаччини на довше перебування п. Довженко. Цю вістку з особливою радістю мають прийняти всі ті, хто заінтересований в процвітанні нашого кобзарського мистецтва, яке своїм поширенням за кордоном в значній мірі мусить завдячувати безітересовній майстерності, з якою п. Довженко вироблює бандури. Треба сподіватися, що й у Франції п. Довженко продовжить свою корисну працю, а аматори наші використають його перебування, щоб поширити національний інструмент, що так добре надається для культурно-просвітньої й національної пропаганди.

Поіменний список жертводавців на Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі. (Продовження)

По листу ч. 367, виданому Укр. Громаді в Анесі. Збірка п. Л. Болюби. Датки зложили: по 5 фр. пп.: І. Арцимович, Беленко, Сліпчук, Клещак, Кепелювич. П. Цап — 2 фр. і NN — 3. Разом фр. 30.

По листу ч. 365, виданому Укр. Громаді в Еш (Люксембург). Збірка п. Рогознього. Датки зложили в бельг. фр.: 1) п. С. Шкрабій — 10, 2) п. Михайло Івашенко — 10, 3) п. О. Чуб — 15,4) п. Танський — 10, 5) п. Потапенко, — 10 і 6) п. Г. Рогозний — 30. Разом — 100 бельг. фр.

По листу ч. 250, виданому Укр. Громаді в Ліоні. Датки зложили: 1) п. Ковальчук з дружиною — 20, 2) п. Кесь — 1, 3) п. Рябовол — 5, 4) п. Рябовол — 2, 5) п. Бойко — 5, 6) п. Остапець — 3, 7) підпис нечиткий — 5, 8) п. Горбатенко — 5, 9) п. Сав-

кевич — 1, 10) п. Таран — 3, 11) п. Косенко — 5, 12) п. Гуцалюк — 5, 13) п. Кравченко — 5, 14) п. Білокін — 5, 15) підпис нечиткий — 2, 16) п. Кравець — 4, 17) підпис нечиткий — 1, 18) п. Губаренко — 5, 19) п. С. Паламарчук — 5, 20) п. С. Таран — 2, 21) NN — 1, 22) підпис нечиткий — 5, 23) п. Іванів — 5, 24) п. Зінкевич — 5, 25) п. Пидан — 2.60, 26) п. Ганченко — 2, 27) пані Лагошна — 4, 28) підп. нечиткий — 2, 29) підпис нечиткий — 5.

По листу ч. 251, виданому філії Т-ва б. вояків армії УНР в Ліоні. Датки зложили: 1) п. Ф. Чміль — 15, 2) п. Гдешинський — 5, 3) п. Гр. Тимченко — 5, 4) п. П. Квасок — 5, 5) п. Галайда — 3, 6) п. Скирда Йосип — 5, 7) п. М. Некрасів — 5, 8) п. Форманчук — 5, 9) п. Волков — 5, 10) п. Адамович — 10, 11) пані Марія Чміль — 10, 12) п. Цищук — 5, 13) п. Василенко — 5, 14) п. Мороз — 5, 15) п. Гуля — 5, 16) п. Бобровник — 5, 17) п. Шемет — 10, 18) п. Г. Валлон — 5, 19) п. Скалецький — 5, 20) п. Багінський — 5, 21) п. Попель — 5.

Збірка по листу Спілки укр. студентів в Німеччині замість панахиди по бл. пам'яті С. Петлюри. Датки зложили (в нім. марках): 1) Спілка Студентів в Німеччині — 15, 2) Вол. Полетика — 2, 3) Сидір Чучман — 1, 4) Р. Ярій — 1, 5) Др. Зенон Кузеля — 1, 6) Г. Зеленівський — 10, 7) М. Селешко — 1, 8) В. Кужім — 1, 9) С. Кузьменко — 1, 10) Е. Яковенко — 0.50, 11) В. Кучабський — 0.50, 12) М. Дельвіг — 0.50, 13) Н. Антонович — 0.50, 14) В. Лебідь-Юрчик — 1, 15) Б. Крупницький — 0.50, 16) Кривенький — 1, 17) Н. Іванина — 0.50, 18) П. Кожевників — 3, 19) С. Тимчук — 1, 20) Н. Н. — 2, 21) І. Петрушевський — 3, 22) О. Шпілінський — 1, 23) Д. Дорошенко — 1, 24) Др. Володимирів — 1, 25) М. Румянців — 1, 26) Через О. Шпілінського — 1.

Разом Mk. 52. -

По листу ч. 357, виданому панові Варнак-Вонарсі в Срес-

рпін, датки зложили (в фр. франках): 1) п. С. Кремінь — 20, 2) п. І. Вонарха — 10, 3) п. П. Гульдінський — 5, 4) п. П. Мамонтів — 5, 5) п. Ф. Котвицький — 5. Разом 45 франц. фр.

По листу ч. 360, виданому Українській Громаді в Schauteau de la Foret, датки зложили: (в франц. фр.): 1) п. М. Кантор — 10, 2) п. О. Мацей — 16, 3) п. М. Радкевич — 6, 4) п. І. Вінічук — 11, 5) п. В. Кріль — 6, 6) п. С. Костюк — 6, 7) п. М. Чорний — 6, 8) п. В. Головецький — 6. Разом франц. фр. 67. Збірку перекладав п. В. Радкевич.

По підписному листу збірка п. З. Різникова в Pont de Cherry. Датки зложили (в франц. фр.): 1) п. З. Різників — 5, 2) п. Станґрет — 5, 3) п. Кузан — 5, 4) п. Дубрівський — 5, 5) п. Жовніц — 5, 6) п. В. Поляків — 2. Разом франц. фр. 27.

Від Українців на Буковині на Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі поступили такі пожертви.

По підп. листах, висланих п. представником Бібліотеки Д. Анточукові, під час Академії 25 травня в Чернівцях зібрано всього 3746 леїв або 520 фр. 85 с. Датки склали такі особи:

По листу ч. 275: 1) М. Пілат — 20, 2) проф. Федорович — 100, 3) п. Бережин — 20, 4) Др. Лев Когут — 100, 5) п. Фотічук — 20, 6) дрібні датки — 25, 7) О. Калинюк — 100, 8) Стефан Джуран — 40.

По листу ч. 276: 9) Вол. Церкевич — 50, 10) пані Аглая Федорович — 100, 11) п. інж. Купченко — 100, 12) п. Василь Шерей — 100, 13) п. Михайло Підгірний — 20, 14) проф. Бриндзан — 60, 15) п. дир. Горвацький — 25, 16) п. Комарівський — 100, 17) П-на Кулик — 20, 18) п. інж. Радзівський — 20, 19) п. Іван Циганюк — 20, 20) Ярослав Романівський — 20, 21) Полк. Антончук — 100, 22) Степан Ясинецький — 100, 23) пані Олена Голота — 60, 24) п. Сербинюк — 60, 25) пані Аліськевич — 20, 26) п. Іполіт Омельський — 25,

27) п. Петро Козубо—20, 28) пані Марія Бондарюк — 20, 29) пані Одарка Будний — 20, 30) пані Олена Балюк — 11, 31) пані Ольга Войнович — 13, 32) пані А. Джулинська — 20, 33) п. Л. Романівський — 20, 34) пані Мураль — 25, 35) п. Л. Івасюк — 20, 36) п. Мельничук — 20, 37) пані Мельничук — 20, 38) Мик. Кошман — 20, 39) п. др. І. Ясинецький — 100, 40) пані Стрончевська — 60, 41) Богдан Прокопович — 60, 42) п. Глинка — 20, 43) пані Іваницька — 20, 44) NN — 40, 45) NN — 30, 46) пані Найман — 20, 47) п. дир. Ісопенко — 40, 48) п. Чубка — 20, 49) NN — 20, 50) NN — 20, 51) п. Лукашевич — 20, 52) пані Ольшак — 20, 53) п. Шкраба — 10, 54) пані Васкян — 20, 55) NN — 20, 56) NN — 20, 57) Олег Якубович — 20, 58) NN — 20, 59) проф. Василашко — 100, 60) Петро Когут — 20, 61) пані Войтанович — 20, 62) п. Клапоушак — 40, 63) п. Флора — 20, 64) Іван Бндейовський — 100, 65) пані Др. Гузарєва — 100, 66) пані Лукашевич — 50.

По листу ч. 277: 67) підпис нечиткий — 20, 68) др. Кирилів — 100, 69) п. дир. Руснак — 100, 70) Степан Буртник — 25, 71) п. Ліпецький — 20, 72) п. Будний — 20, 73) підпис нечиткий — 30, 74) п. Дячук — 10, 75) п. Підгірний — 5, 76) п. Райлян — 20, 77) п. Бурик — 100, 78) п. Настручек — 20, 79) п. Заважський — 20, 80) п. Моргоч — 20, 81) п. Михальчук — 30, 82) п. Шлемко — 14, 83) п. Грекул — 20, 84) п. др. Проць — 100, 85) п. Князький — 20, 86) п. Олійник — 20, 87) NN — 15, 88) п. Грегулець — 20, 89) пані Козуб — 20, 90) п. Ткачук — 20, 91) п. Покорський — 20, 92) п. Скрентович — 100, 93) NN — 10, 94) п. Соколишин — 20, 95) п. Войтанович — 20, 96) п. Чайкевич — 20, 97) п. др. Руснак — 20, 98) п. дир. Івасюк — 20, 99) NN — 20,

Разом 3746 левів рум., з котрих, за покриттям витрачених на видатки на Академію, одержано суму 520.85 фр.

Від представника Бібліотеки в Буковині п. Дм. Геродота одержано 715 фр. (4762 лей). Ця сума поступила: від особи, що побажала залишитися невідомою — 1000, від п. Вол. Григоровича — 10, від адвоката П. Белея — 100, від його дружини — 100 та від двох його малих дітей — 40.

По підп. листові ч. 213 на Академії в Букарешті — 1445, від Комітету вшанування пам'яті С. Петлюри — 1000, та отримано по підписних листах з провінції — 1067 лей.

(Далі буде)

Рада Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі висловлює всім жертводавцям глибоку й щирю подяку

В Югославії

— Вечір Л. Глібова. Як повідомляли ми раніше в «Тризубі», Українська Громада в Білгороді упорядковувала час од часу товариські вечерниці, програм котрих складався з реферату, декламації та співу. З часом Громада прийшла до того висновку, що для ліпшого осягнення завдання, яке мали ці вечерниці, — ознайомлення членів і гостей з нашою літературою, піснею і т. ин., краще впорядковувати вечерниці, присвячені одному якомусь поетові чи письменникові, бо таким способом зберігається суцільніше враження і матеріал відповідний подається в більшій системі. Треба мати на увазі, що Громаді приходить мати справу з публікою, майже незнайомою з нашими культурними досягненнями.

Дня 5 липня відбувся перший такий вечір, присвячений цього разу творчості Л. Глібова. Програма вечора складалася з двох частин. У першій — реферат п. Зівєрта про життя і творчість нашого байкаря, декламація байок, які виконали пані М. Шляхова, пані Заполенко і Зівєрт та співу: пані Пугачова проспівала пісню Глібова: «Стоїть гора високая». Друга частина складалася з різно-

манітного програму: пан Чорний відіграв на бандурі де-кільки наших пісень; представник місцевої організації «Вільного Козацтва» п. Кондрючков продекламував один свій вірш і нарешті старий полковник Цвітанович (Дід Цвітай) прочитав де-кільки своїх безпретенсійних, але щирих віршів.

Взагалі цілі вечорниці пройшли дуже приємно на помітне задоволення як громадян, так і закликаних гостей.

В Туреччині

— Представники української колонії на азейбарджанському святі. 28 минулого травня в помешканні редакції журналу «Oglu Jurt» (який, до речі, сказати, радо розгорнув свої сторінки для української інформації), органі азейбарджанських самостійників в Стамбулі (Царгороді), було пишню одсвятковано 12-ту річницю проголошення незалежності Азейбарджанської республіки. На святі тому взяли участь крім азейбарджанської колонії представники українців (пан В. Мурський та сотн. М. Забелло), Північного Кавказу, Криму, Ка-

зані, Башкирів, Туркестану. Приємно було бачити на національному святі одного народу таку яскраву демонстрацію єдності усіх націй, поневслених більшовицькою Росією.

Після відкриття академії, якою доконав п. Халіл-бей, бувши міністр Азейбарджану, говорили видатні діячі азейбарджанців в Туреччині: пп. Мехмед-Заде Мирза-Бала, Шефі-бей, наш представник в Туреччині п. В. Мурський, п. Джафар-Сайдамет та голова учителів і студентів азейбарджанців в турецьких школах—професор Джафар-Оглу-Ахмет-бей.

Після офіційної частини гостей запросили до чаю, де хазяйками були молоді азейбарджанки, котрі наділяли присутніх бутон'єрками з національними блакитно-червоно-зеленими стрічками. Після того відбувся концертний відділ, що складався з національних азейбарджанських музики, пісень та танців.

Виправлення помилки. В ч. 20-21 «Тризуба» в хроніці ст. 53 серед присутніх треба читати не Самойленко Володимир, а Самополенко Володимир Корнієвич.

Нові книжки і журнали, надіслані до редакції

— Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Том СІ. Ювілейний Збірник Наукового Товариства в п'ятидесятиліття існування 1873-1928. Праці філологічної і історично-філософичної секції. Львів. 1929. Ст. XX — 458.

— Записки Української Господарської Академії в ЧСР. Том другий, випуск другий. Факультет Інженерний. Подєбради. 1929. Ст. 90.

— Записки Української Господарської Академії в ЧСР. Том другий, випуск третій. Факультет Агрономічно-лісовий. Подєбради. 1929. Ст. 195.

— *Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart* Herausgegeben von Universitaetsdozent Dr. Zalozieckyj (Deutschum und Ausland — Studien zum Auslandeutschum und zur Auslandkultur herausgegeben vom Georg Schreiber). Muenster in Westfalen. 1930. ст. 219.

— Матеріяли до української бібліографії. Том ІV, випуск 2. Видас Бібліографична Комісія Наукового Товариства імени Шевченка. У Львові, 1930. Ст. ІХ — 81-184.

— Річне справоздання Українського Історично-філологічного Товариства в Празі. Рік сьомий (1929-1930). Прага 1930. Ст. 32

— Степан Смаль-Стоцький. Т. Шевченко — співець самостійної України. Видавництво «Самостійна Україна». Прага. 1930. Ст. 16.

— Володимир Дорошенко. Шевченкова подорож по Волині 1846 року. Відбиток. Львів. Ст. 4.

— В. Дорошенко. В. Дроздовський. Л. Н. Толстой в українських перекладах. Відбиток. Львів. Ст. 7.

— Лотоцький О. Державний провід Симона Петлюри. Відбиток. Париж. 1930. Ст. 24.

— Прохода В. Українська Армія та Головний Отаман С. Петлюра. Відбиток. Прага. 1930. Ст. 40.

— Мазепа І. та Феденко П. З історії української революції. Відбиток. Прага. 1930. Ст. 96.

— Якимчук Т. Відблиски зловіяного травня 1926. Париж. 1930. Ст. 96.

— А. Коршнівський. Бразилія. Загальні відомості про Бразилію для української еміграції. Каліш. 1930. Ст. 25.

— Літературно-Науковий Вістник. Львів. 1930. Липень-Серпень.

— Український Інвалід. Місячний орган українських інвалідів на еміграції. Ч. 24-27. Каліш. 1929.

— Розбудова Нації. Орган провуду українських націоналістів. Прага. Ч. 5-6 травень — червень 1930.

— Закордонне Бюро Української Радикально-Демократичної Партії. Бюлетень ч. 4. Видання неперіодичне. Прага. 1930.

— Вістник спілки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі. Орган неперіодичний. Ч. I. Варшава. 1930. Ст. 32.

— Пчёлка. Выдає Т-во «Просвѣта» в Ужгородѣ. Ч. 9. 1930.

— Канчук. The ukrainian Whip. Орган бойової дружини міста Нью-Йорку. чч. 1, 2. 1930.

— Odlu - Jurt. Milli azerbayjan fikriyatini tervec eden ayeik mesua. 1930. ч. 17 (5).

— Більшовик України. Політично-економічний журнал ЦК КПБ У. Числа 8, 9-10, 11. Харків. 1930.

БЛАГОДІЙНО-ДОПОМОГОВИЙ КОМІТЕТ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ АКАДЕМІЇ В ЧСР

СПРАВ ОЗ Д А Н Н Я

ПРО ПРИБУТКИ ТА ВИДАТКИ СУМ НА ПІДТРИМКУ НЕМАЄТ- НИМ СТУДЕНТАМ АКАДЕМІЇ ЗА ПЕРШУ ПОЛОВИНУ 1930 Р.

ПРИБУТКИ	в ч. к.	в		в ч. к.	ам. дол. 1 д. - 33 чк.
		ам	дол.		
		1 д.	- 33 чк.		
Лишалося на 1 січня 1930 р.				13370.97	405.21
А.					
Від Української Господарської Академії та установ при ній.					
1. Пожертви від лекторського складу та службовців.	22529.55		682.71		
2. — » — Академічної Громади	646		19.58		

3. —»—	Громади Студентів	741	22.45		
4. —»—	ідальні «Наша Хата»	105	3.18		
5. —»—	ідальні «Україна»	1470	44.54		
6.	Від лотереї по розигришу муз. інстр. «Віоло», принал. Комітету	870	26.36	26361.55	798.82
	Б.				
	Пожертви українських емігрантів, бувших вихованців Академії.				
7.	З Чехії	582.85	17.66		
8.	» Польщі	276.50	8.38		
9.	» Канади	653	19.79		
10.	Від спілки укр. інженерів та техніків у Варшаві	4508	136.60	6020.35	182.43
	В.				
	Пожертви укр. емігрантів та їх організацій.				
11.	З Чехії	311.85	9.45		
12.	» Польщі	247.50	7.50		
13.	» Волині	202.50	6.13	761.85	23.08
	Г.				
	Пожертви від українських організацій та окремих осіб різних країн.				
14.	З Буковини	1036	31.39		
15.	» Канади та Америки	4247.50	128.71		
16.	» Галичини	5337.32	161.74		
17.	» Далекого Сходу («Просвіта» в Харбині).	261.30	7.92		
18.	Відсотки по поточному рахунку.	253	7.67	11135.12	337.43

Р а з о м

57649.84 | 1746.97

В И Д А Т О К .

А.

Видано допомоги.

1.	Студентам з Наддніпрянщини та Кубанщини	34526.50	1046.26		
2.	Студентам з Галичини	6615	200.45		
3.	Студентам з Волині	12155	368.33	53296.50	1615.04

Б.

Інші видатки.

4.	Канцелярйні	179.70	5.45		
5.	Друк та розіслання відозв до громадянства Галичини, Волині, Буковини та Америки	749.45	24.16	977.15	29.61
	Лишилось на 1 липня 1930 р.			3376.19	102.32

Р а з о м

57649.84 | 1746.97

ГОЛОВА, ДОЦЕНТ В. ІВАНИС (в. р.)

**СКАРБНИК,
СТУДЕНТ ТУЗІВ (в. р.)**

**БУХГАЛТЕР, ТЮРІН (в. р.)
СЕКРЕТАРЬ
СТУДЕНТ ДМИТРЕНКО (в. р.)**

Звіт з грошей, що їх було зібрано Українським Республікансько - Демократичним Клубом у Празі на ювілейний дар поетові О. Олесеви (Кандиби) з нагоди 50 - тиліття з дня його народження.

П р и б у т о к :

1. На підписний лист Респ.-Демократичного Клубу в Празі від членів Клубу та інших українців в ЧСР (через п. З. Мірну)	к. ч.	821
2. На підписний лист Укр. Жіночого Союзу в Празі від українців в Берліні (через п. Ю. Зелєнівську)	к. ч.	800
3. Від буковинських громадян (через д-ра Д. Майєра-Міхальського)	к. ч.	540
4. Від персоналу Української Господарської Академії в Подєбрадах (через п. К. Безкровного)	к. ч.	351
5. Збірка з Парижу (через п. Б. Лотоцького)	к. ч.	270
6. Збірка з Шалегу у Франції (через п. Бацуцу)	к. ч.	260
7. Збірка з Оден-ле-Тіш (через Укр. Громаду)	к. ч.	228
8. Від персоналу Українського Педагогічного Інституту в Празі (через п. І. Кабачкова)	к. ч.	180
9. Від українців в Канаді (через ген. Г. Сікевича)	к. ч.	170
10. Збірка Укр. Допомогового Комітету в Букарешті (через полк.Порохівського)	к. ч.	168
11. Від українців з Бєсарабщини (через п. Д. Геродота)	к. ч.	120
12. Збірка Укр. Жіночого Союзу в Румунії (через п. Н. Трепке)	к. ч.	100
13. На підписний лист Укр. Жіночого Союзу в Празі, від українців в Римі (через п. Є. Онацького)	к. ч.	68.96
14. Від п. Труби-Біднової з Пільня	к. ч.	25
Разом	к. ч.	4.101.96

В и д а т о к :

1. Золотий годинник з золотим ланцюжком та ювілейним жетоном в національному стилі	к. ч.	2500
2. Папка на адресу (укр. вишивка), вишив. рушник, квіти та інші подарунки	к. ч.	995
3. Організаційні видатки на улаштування свята	к. ч.	312.10
Разом	к. ч.	3807.10
4. Асигновано на видання, присвячене ювілею	к. ч.	294.86
Разом	к. ч.	4101.96

Голова Клубу проф. К. Мацієвич (в. р.)
 Заступник Голови З. Мірна (в. р.)
 Прага 9. УІІ.1930.

Петро Зленко
 скарбник Клубу (в. р.)

Замість відповіді.

Рада Парафій У. А. П. Ц. у Парижі повідомляє всіх священнослужителів, які зголосили свої кандидатури на посаду настоятеля рухомих парафій у Франції про слідує:

Непередбачені сучасні матеріальні ускладнення парафій на разі позбавили можливості дати остаточну відповідь, що й примусило пан-отця Павла й надалі виконувати свої обов'язки, до часу винайдення засобів.

Зміст.

Париж, неділя, 3 серпня 1930 року — ст. 1. М. Садовський. Хто це робить? — ст. 3. А. Яковлів. Харківський процес «Спілки Визволення України» — ст. 7. Наші позиції — ст. 14. Давній. Літературні спостереження, XVII — ст. 16. О. Бочковський. Із спогадів про Т. Г. Масарика — ст. 20. В. С. Ї життя й політики — ст. 26. Observer. Ї міжнародного життя ст. — 31. Полковник М. Фролов (некролог) — ст. 33. Заклик Головної Еміграційної Ради — ст. 34. Ї діяльності уряду Української Народної Республіки — ст. 36. Хроніка: Ї Великої України — ст. 37. Ї життя української еміграції: У Франції — ст. 41. В Югославії — ст. 43. В Туреччині — ст. 44.

Збірник пам'яті Симона Петлюри

виданий Міжорганізаційним Комітетом вшанування пам'яті С. Петлюри в Празі можна набувати в Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі.

Ціна 1 долар — 25 фр. з пересилкою.

Гроші слати на ім'я бібліотекаря:

Mr I. Rudicev. 11, Square de Port Royal Paris XIII. France.

Незабаром виїде книжка поезій

Є. МАЛАНЮКА

„Земля й Залізо“

Ціна 10 фр.

Замовляти в книгарні «Тризуб», 42, rue Denfert-Rochereau, Paris (V).

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris (V)

Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагус — Комітет.

Адміністратор: Іл. Коєнко.

Le Gérant: M-me Perdrizet.